

**Archeologisch onderzoek
Wijersterrein te Maarsbergen
gemeente Utrechtse Heuvelrug**

Inventariserend veldonderzoek d.m.v. proefsleuven

GRONTMIJ ARCHEOLOGISCHE RAPPORTEN 1100

Archeologisch onderzoek Wijersterrein te Maarsbergen gemeente Utrechtse Heuvelrug

Inventariserend veldonderzoek d.m.v. proefsleuven

GRONTMIJ ARCHEOLOGISCHE RAPPORTEN 1100

Concept

ISSN 1573-5710

Opdrachtgever:
VOF De Paladijn

Grontmij Nederland B.V.
Houten, 29 juni 2012

Verantwoording

Titel : Archeologisch onderzoek Wijsterrein te Maarsbergen
gemeente Utrechtse Heuvelrug
Inventariserend veldonderzoek d.m.v. proefsleuven
Grontmij Archeologische Rapporten 1100

Projectnummer : 316289

Referentienummer : GM-0066591

Revisie : C

Datum : 29 juni 2012

Auteur(s) : de heer drs. J. Bex

E-mail adres : jeffrey.bex@grontmij.nl

Gecontroleerd door : de heer drs. J. van der Roest

Paraaf gecontroleerd :

Goedgekeurd door : de heer ir. P.B.J.M. Oude Boerrigter

Paraaf goedgekeurd :

Contact : Grontmij Nederland B.V.
De Molen 48
3994 DB Houten
Postbus 119
3990 DC Houten
T +31 30 634 47 00
F +31 30 637 94 15
www.grontmij.nl

Administratieve gegevens

Datum opdracht : 2 februari 2012

Datum concept : 29 juni 2012

Opdrachtgever : VOF De Paladijn
contactpersoon: de heer F. Swager (LATEI Projectontwikkeling)

Uitvoerder : Grontmij Nederland B.V.
contactpersoon: de heer J. Bex (KNA-archeoloog Grontmij)

Bevoegde overheid : gemeente Utrechtse Heuvelrug
*contactpersoon: mevrouw A. Luksen-Ijtsma
(deskundige namens de bevoegde overheid)*

Aanleiding : voorgenomen herinrichting / woningbouw voormalig Wijersterrein

Locatie : provincie : Utrecht

(bijlage 1) gemeente : Utrechtse Heuvelrug

plaats : Maarsbergen

toponiem : Wijersterrein

kaartblad : 32D WOUDENBERG

RD-coördinaten : NO X: 156.729 / Y: 451.990

NW X: 156.686 / Y: 451.991

ZO X: 156.687 / Y: 451.788

ZW X: 156.651 / Y: 451.805

afm. oostelijk deelgebied : circa 0,9 ha.

Archeoregio : Utrechts-Gelderse zandgebied

Archis2 : OMG nummer : 58862 (CIS-code)

Documentatie : beheer en plaats : Grontmij Nederland B.V. – kantoor Houten
(tijdelijk)

Samenvatting

VOF De Paladijn is voornemens het voormalige Wijersterrein te Maarsbergen in de gemeente Utrechtse Heuvelrug herin te richten voor woningbouw. De daarmee gepaard gaande grondwerkzaamheden kunnen de eventueel in de ondergrond aanwezige archeologische waarden verstoren of vernietigen. Hiertoe is voorafgaand een archeologisch onderzoek uitgevoerd. Het onderhavige proefsleuvenonderzoek is een vervolgonderzoek op twee eerder uitgevoerde onderzoeken naar het Wijersterrein. Tijdens het inventariserend booronderzoek is er geen archeologische vindplaats aangetroffen, maar wel een gedeeltelijk intact bodemprofiel.

Op basis van het vooronderzoek was door de bevoegde overheid besloten dat binnen het oostelijk deel van het plangebied Wijersterrein een vervolgonderzoek moest plaatsvinden. Dit vervolgonderzoek zou in deze fase moeten bestaan uit een proefsleuvenonderzoek. Het primaire doel van het proefsleuvenonderzoek is het vaststellen van de archeologische waarde van het terrein c.q. de archeologische vindplaats. Het onderzoek komt dus voort uit de eisen die de bevoegde overheid, in deze de gemeente Utrechtse Heuvelrug, stelt aan de aanvraag voor een omgevingsvergunning.

Binnen het middels proefsleuven onderzochte deel van het plangebied komt een al dan niet, en in meer of minder gelijke mate verstoord podzolprofiel voor. In het noordelijk deel van dat deelgebied is de podzolbodem vrijwel overal tot in de BC- of C-horizont (grotendeels) verstoord. In het zuidelijk deel waar stuifduinen voorkomen is het podzolprofiel nog veelal intact. In de zuidoostelijke hoek heeft na de in droge omstandigheden gevormde podzolbodem een natte zone gelegen, vermoedelijk een bosven. Nadien – maar waarschijnlijk deels overlappend – zijn er binnen het zuidelijk deelgebied stuifduinen afgezet. Deze zijn niet aangetroffen in het noordelijk deel, maar er kan niet worden uitgesloten dat deze daar wel hebben gelegen.

Tijdens het proefsleuvenonderzoek zijn geen archeologische waarden aangetroffen. Er werd ook geen esdek aangetroffen zoals op basis van het vooronderzoek mogelijk verwacht werd. In de sleuven werden geen sporen van nederzettingen, activiteitenzones (bijv. vuursteenconcentraties) of van duidelijke menselijke activiteiten aangetroffen. Er is dus geen sprake van een waardevol archeologisch terrein of (behoudenswaardige) vindplaats.

Op basis van de resultaten van het proefsleuvenonderzoek wordt geadviseerd geen vervolgonderzoek te laten plaatsvinden op het Wijersterrein te Maarsbergen. De archeologische verwachting van het plangebied kan worden bijgesteld naar laag. De voorgenomen werkzaamheden kunnen wat betreft de conditie archeologie (voorlopig) zonder beperkingen worden uitgevoerd.

Er dient echter te worden opgemerkt dat het uitgevoerde veldonderzoek (booronderzoek en proefsleuvenonderzoek) gebaseerd is op een steekproef. Ondanks het uitblijven van archeologische waarden in het vooronderzoek en de daarop bijgestelde lage verwachting van het plangebied, blijft het te allen tijde mogelijk dat er tijdens de uitvoering toch archeologische resten worden aangetroffen. Indien dit het geval is, dient direct contact te worden opgenomen met de bevoegde overheid in het kader van de wettelijke meldingsplicht (Monumentenwet 1988, artikel 53 en 54).

Dit advies / conceptrapportage dient te worden voorgelegd aan de bevoegde overheid, in deze de gemeente Utrechtse Heuvelrug. Deze kan dan een besluit nemen.

Inhoudsopgave

Samenvatting.....	4
1 Inleiding.....	6
1.1 Algemeen.....	6
1.2 Aanleiding proefsleuvenonderzoek, het vooronderzoek.....	7
1.3 Onderzoekskader.....	8
2 Veldwerk en resultaten	9
2.1 Werkwijze.....	9
2.2 Veldwerk	9
2.3 Proefsleuf 4	10
2.4 Proefsleuf 2	12
2.5 Proefsleuf 3	13
2.6 Proefsleuf 5	14
2.7 Proefsleuf 1	15
2.8 Vondstmateriaal en specialistisch onderzoek.....	17
2.9 Conclusie veldwerk.....	17
2.10 Aanvullend onderzoek bewoningsgeschiedenis en landelijke omgeving	18
2.11 Beantwoording onderzoeksvragen	20
3 Conclusie en aanbeveling.....	22
3.1 Conclusie	22
3.2 Evaluatieverslag.....	22
3.3 Aanbeveling	22
Literatuur en bronnen	24

Bijlage 1: Ligging locatie op de topografische ondergrond

Bijlage 2: Archeologische basiskaart

Bijlage 3: Overzicht proefsleuven en profielen

Bijlage 4: Veldtekening (scan)

1 Inleiding

1.1 Algemeen

VOF De Paladijn is voornemens het voormalige Wijersterrein te Maarsbergen in de gemeente Utrechtse Heuvelrug (bijlage 1) herin te richten voor woningbouw. De daarmee gepaard gaande grondwerkzaamheden kunnen eventueel in de ondergrond aanwezige archeologische waarden verstoren of vernietigen. Hiertoe is voorafgaand een archeologisch onderzoek uitgevoerd.

Het onderhavige proefsleuvenonderzoek is een vervolgonderzoek op twee eerder uitgevoerde onderzoeken naar het Wijersterrein. Het vooronderzoek bestond uit een bureaustudie¹ en een inventariserend veldonderzoek door middel van boringen², beide uitgevoerd door RAAP. Op basis van de resultaten van het bureauonderzoek en booronderzoek achtte de bevoegde overheid vervolgonderzoek in de vorm van een proefsleuvenonderzoek binnen het oostelijk deel van het plangebied noodzakelijk.

In het Programma van Eisen³ (PvE) zijn de randvoorwaarden voor dit onderzoek vastgesteld. In dat PvE zijn concrete vraagstellingen en onderzoeksvragen opgesteld die met de juiste onderzoeksmethoden dienden te worden onderzocht en beantwoord. De Paladijn heeft Grontmij gevraagd het archeologisch proefsleuvenonderzoek uit te voeren. Dit document betreft de rapportage van dat proefsleuvenonderzoek met onderzoeksmelding 50862 (CIS-code).

Afb. 1.1 Luchtfoto van het plangebied Wijersterrein te Maarsbergen met in licht rood kader het middels proefsleuven onderzochte oostelijk deelgebied.

¹ Kruidhof 2005.

² Coppens en Timmerman 2011.

³ Lyklema 2011 - RAAP-PvE 979.

1.2 Aanleiding proefsleuvenonderzoek, het vooronderzoek

Tijdens het booronderzoek van RAAP werd binnen het oostelijk deel (bosrand) van het Wijersterrein een humeus pakket aangetroffen dat vervolgens overgaat in intact dekzand met veelal een podzolprofiel.⁴ De middelmatige tot hoge archeologische verwachting zoals verwoord in het bureauonderzoek voor de periode Laat Paleolithicum t/m de Nieuwe Tijd, bleef op basis van de resultaten van het booronderzoek gehandhaafd. Gezien het reliëfrijke, oorspronkelijke, maai-veld en de aangetroffen bodemopbouw bestaat er een reële kans op de aanwezigheid van archeologische resten. De voorgenomen ingrepen bedreigen mogelijk archeologisch relevante geomorfologische lagen. Het is goed mogelijk dat de aangetroffen (overwegend onthoofde) bodemprofielen het gevolg zijn van akker- of bosbouw in het verleden, waarbij de top van het dekzand verploegd is geraakt, waarna ophoging van de akkercomplexen heeft plaatsgevonden. Deze ophogingslagen, afhankelijk van de dikte cultuurlagen of esdekken genoemd, worden gekarakteriseerd door een sterke homogeniteit van het materiaal en een bijmenging van puin.

Het oostelijk bosperceel is reliëfrijk en het bodemprofiel bestaat van boven naar beneden uit een verstoord pakket of uit een zeer humeuze laag die vervolgens overgaat in dekzand. De dikte van de humeuze bovenlaag varieert van circa 0,1 tot 0,6 m. Het is onduidelijk of deze humeuze lagen een antropogene oorsprong hebben. In boring 3 en 4 is een humeus pakket van circa 50 cm aangetroffen en in boring 20 komt op een diepte van circa 60 cm -mv onder een homogeen, verstoord, zandpakket een zeer humeuze, venige laag voor, mogelijk als gevolg van lokaal bezinken van materiaal in een natte context. In de top van het dekzand is bodemvorming aangetroffen. In de meeste gevallen betrof het een podzolprofiel. Vanaf 1,7 m -mv komen in boring 20 fluvioperiglaciaire afzettingen voor. Het plangebied grenst in het uiterste zuiden aan een duidelijke verhoging (heuveltje) in het landschap.

Tijdens het veldonderzoek is in boring 11 houtskool in de verploegde top van het dekzand aangetroffen. In de verstoorde of opgebrachte top van een aantal boringen is verspreid en fragmentarisch (modern) puin aangetroffen. Dit wordt niet als indicator voor de aanwezigheid van een archeologische vindplaats beschouwd. Voor alle boringen geldt dat in het zeefresidu geen archeologische indicatoren zijn aangetroffen. Archeologische resten uit de periode Laat Paleolithicum t/m de Nieuwe tijd kunnen voorkomen in de top van het (dek)zand in de A-, E- of B-horizont.

De verstoringsgraad in het plangebied is divers en varieert tussen 0,3 en 0,9 m -Mv. In het centrale deel is de top van het dekzand overwegend diep verstoord tot en met de B-horizont. Er is sprake van een onthoofd podzolprofiel, waar de A-, E en/of de B-horizont grotendeels ontbreekt. De mogelijk aanwezige archeologische vondstlaag is derhalve niet meer intact en waarschijnlijk grotendeels in de bovenliggende lagen opgenomen. Eventuele grondsporen kunnen nog wel aanwezig zijn. De verwachting voor intacte nederzettingsterreinen voor de periode Laat Paleolithicum t/m de Nieuwe tijd dient op basis van de resultaten van dit onderzoek voor het centrale deel van het plangebied naar beneden te worden bijgesteld. In het oostelijke, reliëfrijke bosperceel is onder een homogene, laag een humeus pakket aangetroffen dat vervolgens overgaat in intact dekzand met veelal een podzolprofiel. De mogelijk aanwezige archeologische vondstlaag lijkt intact waardoor de middelmatige tot hoge archeologische verwachting voor de periode Laat Paleolithicum t/m de Nieuwe Tijd voor het oostelijk deelgebied gehandhaafd blijft. Naar verwachting kan er sprake zijn van een hoge fysieke kwaliteit van eventueel aanwezige archeologische waarden, in het geval dat er esdekken en/of (overstoven) podzolbodem aanwezig zijn.

Op basis van het vooronderzoek is door de bevoegde overheid besloten dat binnen het oostelijk deel van het plangebied Wijersterrein een vervolgonderzoek moest plaatsvinden. Dit vervolgonderzoek zou in deze fase moeten bestaan uit een proefsleuvenonderzoek. Het primaire doel van het proefsleuvenonderzoek is het vaststellen van de archeologische waarde van het terrein c.q. de archeologische vindplaats. Het onderzoek komt dus voort uit de eisen die de bevoegde overheid, in deze de gemeente Utrechtse Heuvelrug, stelt aan de aanvraag voor een omgevingsvergunning.

⁴ Navolgende tekst delen in hst.1 zijn grotendeels (ongewijzigd of toegespitst) overgenomen uit het vooronderzoek van RAAP (Coppens 2011) of het PvE (Lyklema 2011).

1.3 Onderzoekskader

Aangezien er tijdens het inventariserend booronderzoek geen archeologische vindplaats in het plangebied is aangetroffen, maar wel een gedeeltelijk intact bodemprofiel (podzol), is de vraagstelling voor het proefsleuvenonderzoek of er archeologische sporen in het onderzoeksgebied aanwezig zijn en zo ja, wat daarvan de aard, ouderdom, omvang, gaafheid en conservering is.⁵

Het onderzoek dient volgens het PvE, voor zover mogelijk, antwoord te geven op de volgende vragen:

- *In welke mate is de bodem in het plangebied verstoord?*
- *Hoe is de bodemopbouw (laagopeenvolging en bodemhorizonten)?*
- *Zijn er aanwijzingen voor een archeologische vindplaats?*
- *Welke materiaalcategorieën zijn aanwezig? Wat is de vondstdichtheid/ruimtelijke verspreiding? Hoe is de conserveringstoestand? Wat is de typologische datering?*
- *Zijn archeologische grondsporen aanwezig? Zo ja, wat is hun aard, datering, diepteligging, kwaliteit (gaafheid en conservering) en ruimtelijke verspreiding?*
- *Wat is de verklaring voor het reliëfrijke oppervlak in het onderzoeksgebied?*
- *Wat is de aard en omvang van de venige laag op de locatie van boring 20 uit het inventariserend booronderzoek (Coppens & Timmerman 2011)?*
- *Is er ter plekke van de gegraven proefsleuven een esdek aanwezig? Wat is hiervoor de verwachting voor het gehele onderzoeksgebied? Is in dit esdek archeologisch materiaal aangetroffen? Wat is hiervan de aard, hoeveelheid en datering?*
- *Is sprake van een behoudeniswaardige vindplaats?*

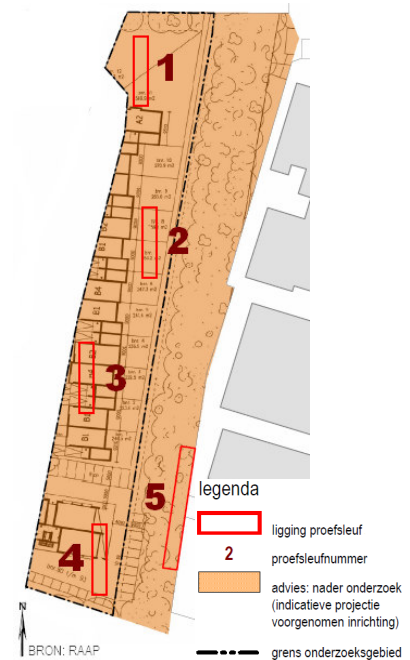
⁵ Lyklema 2011 - RAAP-PvE 979.

2 Veldwerk en resultaten

2.1 Werkwijze

In week 11 van 2012 is op het Wijersterrein het proefsleuvenonderzoek uitgevoerd. Het onderzoek is gedaan door een KNA-archeoloog (J. Bex), een fysische geograaf (R. Oerlemans) en een stagiair (B. Slootweg) van de Saxion Hogeschool.

Er waren in het PvE op basis van het vooronderzoek vijf proefsleuven gelijkmatig verspreid over het voor vervolgonderzoek geselecteerde oostelijk deelgebied (bosrand) gepland. Nabij het geplande geluidscherm in de zuidoostelijke hoek één sleuf van 4 x 35 m en binnen de rest van het terrein verspreid vier sleuven van 4 x 20 m. De vijf proefsleuven zijn aangelegd op de locatie zoals voorgesteld in het puttenplan van het PvE. Een enkele maal is iets afgeweken van de ideale lijn / rechthoekige begrenzing van het puttenplan. Binnen de planbegrenzing van de proefsleuven waren de bomen kort voor uitvoering gekapt en deels uitgefreesd. Vanwege de nabijgelegen gespaarde begroeiing en beworteling moest soms (lichtelijk) worden afgeweken van de vooraf bedachte putbegrenzing. De vooraf geplande lengte (en diepte) van de proefsleuven is overall minimaal behaald. Ter hoogte van proefsleuf 1 is een uitbreiding van de aanvankelijk geplande werkputbegrenzing aangelegd (zie verder).

Afb. 2.1 Puttenplan (uit het PvE)

2.2 Veldwerk

Binnen het plangebied werd op basis van het vooronderzoek van RAAP een mogelijk esdek verwacht. In het PvE is hiervoor een onderzoeksstrategie vastgesteld. Het onderzoek naar het esdek zou zich richten op het verzamelen van informatie betreffende datering en aard van deze laag. De informatie zou in eerste instantie verzameld worden door in twee van de vijf proefsleuven een vlak aan te leggen in de top van deze cultuurlaag (proefsleuf 2 en 4; oppervlak van 160 m²; diepte 0,4-1,0 m –mv). Op de overgang naar het onderliggende dekzand zou een tweede sporenvlak worden aangelegd.

Ter hoogte van de eerst aangelegde proefsleuf (nr. 4) werd echter geen esdek aangetroffen. Ook in de tweede aangelegde proefsleuf (nr. 2) werd geen esdek aangetroffen. Ter plaatse van proefsleuf 2 is echter wel een volledig eerste vlak aangelegd vlak onder de A-horizont (bosbodem). Op de foto hiernaast (afb. 2.2) is te zien dat ter plaatse geen esdek ligt. De aangetroffen bodem is niet homogeen maar sterk 'gevekt'. Een esdek kenmerkt zich mede door een sterk homogene donkerbruine of zwarte kleur. De ter plaatse aangetroffen bodem in proefsleuf 2 is een onthoofd of geroerd podzolprofiel.

Afb. 2.2 Proefsleuf 2 vlak 1

Mede door toedoen van het niet aantreffen van een esdek in proefsleuf 2 en 4 is in het veld contact opgenomen met de bevoegde overheid⁶ omdat het onderzoek / PvE zich namelijk deels richtte op onderzoek naar het voorkomen van een mogelijk esdek. De deskundige namens de bevoegde overheid is op locatie geweest om lopende het proefsleuvenonderzoek op de hoogte te zijn van de afwezigheid van een esdek, maar ook voor het veelal gebruikelijke veldbezoek.

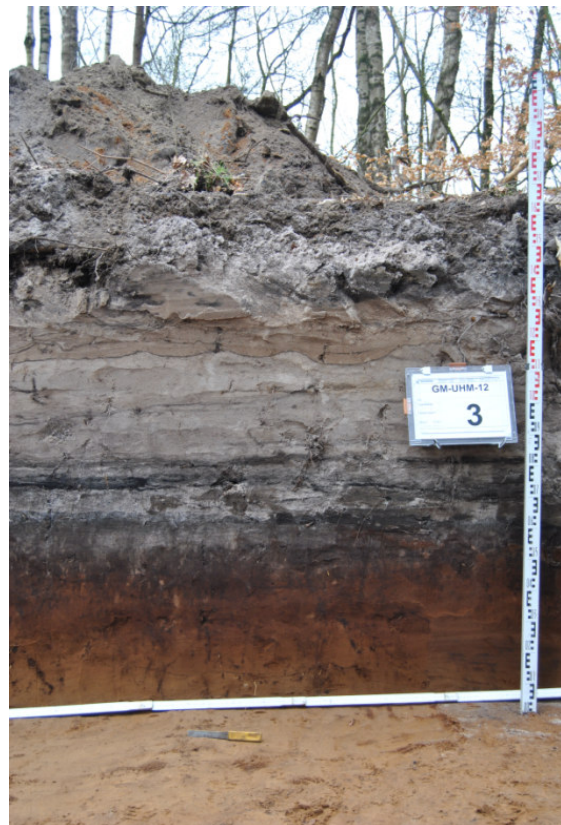
Het (volgende) vlak in de rest van de aan te leggen proefsleuven is daarna schavend verdiept en tot in de top van het schone gele zand (C-horizont) aangelegd. Tijdens de aanleg van de overige sleuven en vlakken is uiteraard gelet op het alsnog aantreffen van een esdek. De vlakken zijn gefotografeerd, ingemeten en gewaterpast. Doordat het plangebied bebost is, bleek de GPS die gebruikt werd bij het digitaal meten niet altijd optimaal te functioneren. In proefsleuf 1 zijn de sporen of verdachte verkleuringen met de hand getekend. Per proefsleuf zijn minimaal 3 profielen opgetekend. De profielkolommen zijn om de circa 10 m gezet of op die locaties die bodemkundig als het meest waardevol werden geacht. Een enkele maal werd om praktische redenen, zoals sterke beworteling van bomen, afgeweken van de afstand van circa 10 m.

Het onderzoek in de top van het dekzand was primair gericht op de vraag of er aanwijzingen zijn voor de aanwezigheid van archeologische vindplaatsen. Deze kunnen zich, aldus het PvE, aftekenen in het eerste gedocumenteerde vlak. Is dat niet het geval dan wordt verder verdiept omdat grondsporen uit oude archeologische perioden regelmatig pas op grotere diepte zichtbaar worden. Er moet dan worden verdiept tot ca. 50 cm onder het eerste vlak. Er mocht alleen eerder worden gestopt als sprake is van grondsporen. Het betreffende vlak is dan het te documenteren eindvlak. Het uiteindelijke vlak is binnen alle proefsleuven schavenderwijs tot enkele decimeters (15-50 cm) in de C-horizont aangelegd.

2.3 Proefsleuf 4

De eerste aangelegde proefsleuf (nr. 4) ligt in het zuidelijk deel van het terrein (afb. 2.1). Onder de (sub)recent gevormde bosbodem (A) werd een opgestoven zandpakket van matig fijn, soms iets grover, licht grijs of bruin en overwegend humusarm zand aangetroffen (afb. 2.3). Het bovenste zandpakket was onregelmatig gelagd en bevatte vage bandjes van variërende dikte en vorm. De top van dit zandpakket (lichtbruin zand) is lokaal vermoedelijk niet natuurlijk afgezet maar opgebracht, of in ieder geval gerold. Hierin werden ook enkele fragmenten aardewerk (recent wit industrieel en mineraalwaterfles), asfaltbeton en hard plastic aangetroffen. In de rest van het waargenomen profiel werd deze lichtbruine zandlaag niet meer aangetroffen en bestond de top geheel uit een stuifduinpakket.

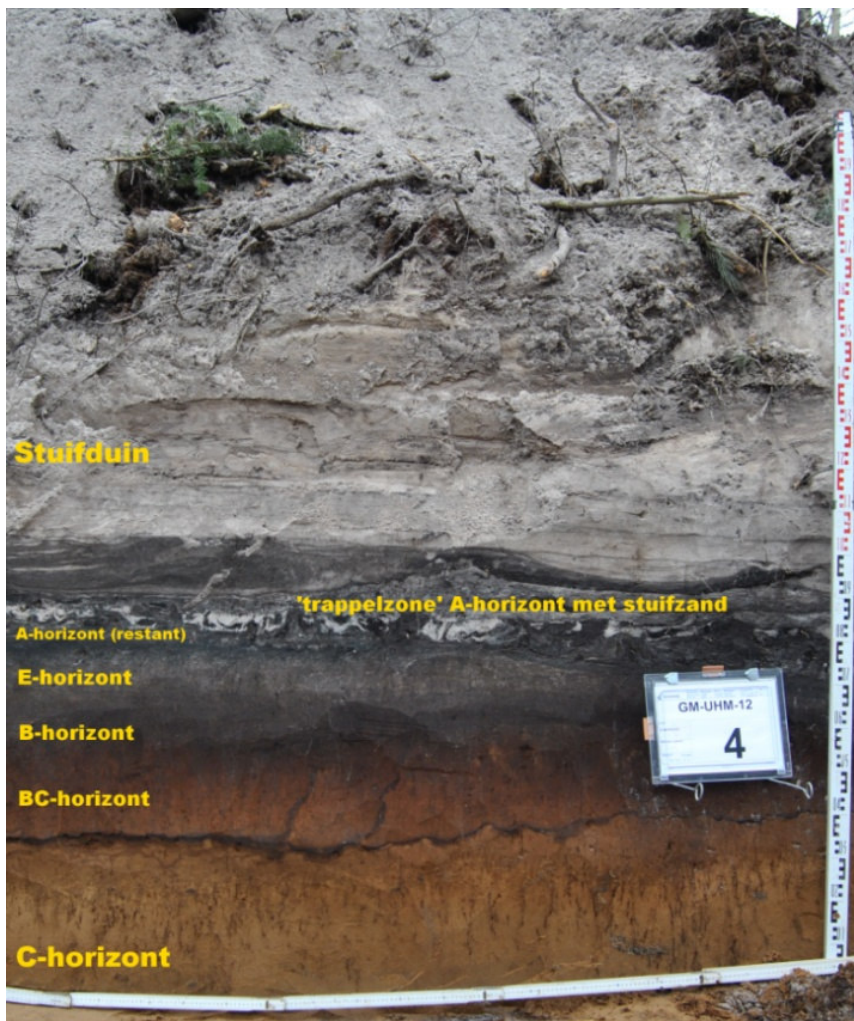
De zogenaamde stuifduinen (duinvaaggronden) of bovenste zandlagen met een lokale dikte van circa 80 cm zijn afgezet bovenop een nagenoeg intacte podzolbodem. De top van het podzolprofiel is in de A-horizont enigszins afgetopt, verstoord of bijgemengd met het bovenliggende lichtgrijze stuifzandpakket (afb. 2.3). In de top / overgang van de A-horizont naar het stuifzandpakket werd een verrommelde / vertrapte zone aangetroffen. Vermoedelijk is deze zone ontstaan doordat in de beginfase van de verstuivingen de vochtige bosbodem (A-horizont) is belopen door groot wild, vee of mens. In de pootafdruk-

Afb. 2.3 Foto oostprofiel 1 in proefsleuf 4

⁶ Mevr. J.M. van den Heuvel (gem. Utrechtse Heuvelrug) b.a. van mevr. A. Luksen-IJtsma (gem. Utrechtse Heuvelrug).

ken / vertrapte depressies is stuifzand ingestoven hetgeen de oorzaak kan zijn van de aangetroffen fenomenen (afb. 2.4).

Afb. 2.4 Foto oostprofiel 2 in proefsleuf 4

Zandverstuivingen worden veroorzaakt doordat de omliggende zandgronden niet meer door vegetatie worden vastgehouden als gevolg van bijvoorbeeld kap, overbegrazing of het steken van plaggen. Vaak is menselijk ingrijpen hier dus oorzaak van. Bovenop de onderste stuifduin-insluitsels ligt een sterk humeuze zandgrond. In het begin van de zandverstuivingen kon mogelijk ook nog bodemvorming optreden of het betreft verstoven humusrijk materiaal van nabij. Waarschijnlijk is grootschalige verstuiving van schrale zandgrond lokaal pas later overheersend geworden waardoor de aangetroffen dikke stuifduinen zijn ontstaan.

In het noordelijk uiteinde van proefsleuf 4 werd een sterk humeuze, bijna venige laag aangetroffen onder de stuifduinafzettingen (afb. 2.5). Dit betreft waarschijnlijk dezelfde laag die RAAP in het booronderzoek (boring 20) heeft aangetroffen en beschreven. Deze laag werd verderop in proefsleuf 5 ook aangetroffen, alwaar een pollenbak is geslagen (zie verder). Ter plaatse heeft vermoedelijk een natte zone of ven gelegen. De zwarte 'venige' zandlaag is een accumulatie van organisch materiaal / bosbodem bovenop een in droge omstandigheden gevormde podzolbodem. In de dikke afzetting van organisch materiaal - hetgeen in een bos met haar jaarlijkse bladval snel kan accumuleren - werden dunne laagjes stuifzand aangetroffen. Het vennetje heeft dus vermoedelijk gelijktijdig bestaan met de (eerste) stuifduinvorming en is later geheel daarmee overdekt geraakt.

Afb. 2.5 Foto noordprofiel in proefsleuf 4

In deze proefsleuf (4) is verdiept tot uiteindelijk 20 – 30 cm in de C-horizont. Het maaiveld ligt ter plaatse op gemiddeld 8,15 m +NAP. Het laatst aangelegde vlak op gemiddeld 6,90 m +NAP. In de proefsleuf werden in geen van de opengelegde vlakken / fases archeologische sporen of indicatoren aangetroffen die (eenduidig) wijzen op menselijke bewoning of activiteiten.

2.4 Proefsleuf 2

De tweede aangelegde proefsleuf (2) is in twee fases opengelegd. Allereerst is over de gehele lengte van de sleuf de bosbodem (of A-horizont) verwijderd en gedocumenteerd (zie eerder). In het eerste vlak onder de bosbodem werd een oranje-zwart-grijs gevlekte grond aangetroffen. Ter plaatse lag een verstoorde (of onthoofde) podzolbodem (afb. 2.6). Het is tijdens het veldonderzoek niet duidelijk geworden waardoor die verstoring veroorzaakt is. Mogelijk is dit het gevolg van omspitten voor bijvoorbeeld de bosbouw of egalisatiewerkzaamheden. Vanwege de gevlektheid of matige vermenging van de voormalige horizonten lijkt de verstoring niet te zijn veroorzaakt door (langdurige) akkerbouw of vaak ploegen.

In sleuf 2 is vervolgens laagsgewijs verdiept tot uiteindelijk een aantal decimeters in de C-horizont. Het maaiveld ter hoogte van de proefsleuf (2) ligt rond de 7,60 m +NAP en het onderste vlak op gemiddeld 6,85 m +NAP. Tijdens de aanleg van de proefsleuf werden geen archeologische sporen of indicatoren aangetroffen (afb. 2.7). In dit deel van het plangebied liggen geen stuifduinafzettingen (meer).

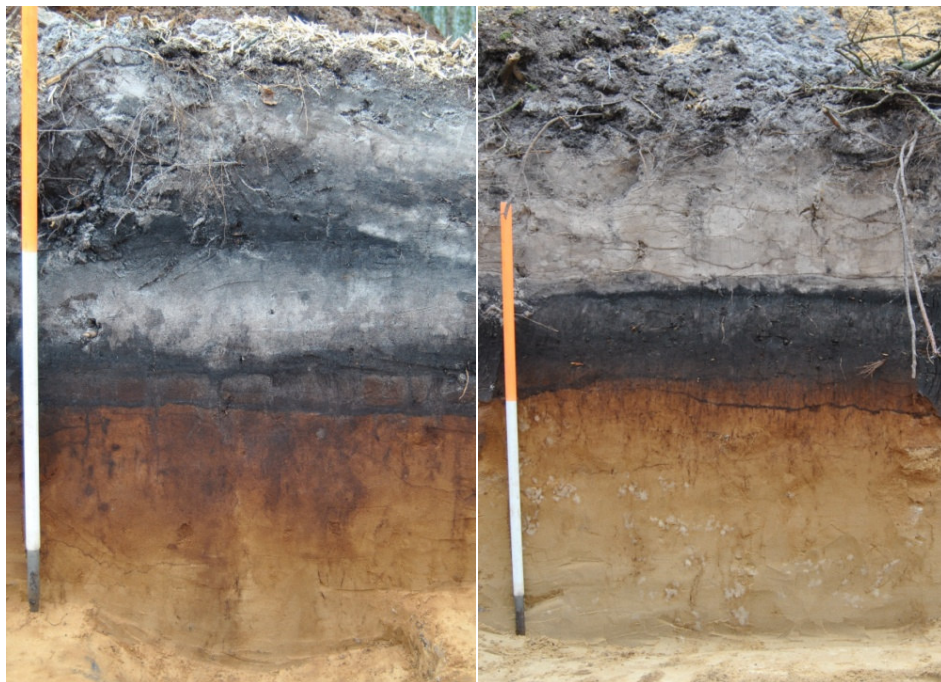
Afb. 2.6 Foto oostprofiel 3 in proefsleuf 2

Afb. 2.7 Foto vlak 2 in proefsleuf 2 in zuidelijke richting

2.5 Proefsleuf 3

Deze proefsleuf kent maar één vlak en is laagsgewijs verdiept tot in de C-horizont. Het maai-veld ligt ter plaatse rond de 8,10 cm +NAP en het vlak gemiddeld op 7 m +NAP. Ter hoogte van deze proefsleuf ligt een deels onthoofde of verstoorde podzolbodem onder een relatief dunne laag van stuifduinzand. Vermoedelijk ligt deze proefsleuf op de randzone van het stuifduingebied in het zuiden met het van stuifduinen vrij gebleven gebied ten noorden. Er heeft zich wel wat stuifzand afgezet ter plaatse maar in veel mindere mate dan verderop. Waarschijnlijk heeft ter plaatse ook egalisatie / vergravingen plaatsgevonden en zijn daarbij grondlagen verstoord (afb. 2.8). Tijdens de aanleg van de proefsleuf werden geen archeologische sporen of indicatoren aangetroffen.

Afb. 2.8 Verstoorde / onthoofde podzolbodems onder het stuifduinzand in proefsleuf 3.

Afb. 2.9 Foto van het vlak in proefsleuf 3 in noordelijke richting.

2.6 Proefsleuf 5

De langste proefsleuf (5) werd langs de zuidoostelijke rand van het plangebied aangelegd waar mogelijk een geluidswal geplaatst gaat worden. Ter plaatse was weinig werkruimte voor de graafmachine en stort vanwege begroeiing, een steil talud en de werkplaats van het naastgelegen bedrijfsterrein. Het maaiveld lag gemiddeld rond de 9 m +NAP en het vlak gemiddeld op 6,85 m +NAP.

In deze hoek ligt een dik pakket stuifduinzand op de eerder in proefsleuf 4 (en booronderzoek) waargenomen intacte podzolbodem met een sterk venig zandpakket op de A-horizont. Onder de oorspronkelijke A-horizont / sterk organische (veen)laag ligt een B-horizont die uiterst ijzerhoudend en sterk compact is. Op de foto hieronder is hiervan nog een gedeelte in de werkput gelegen. Deze 'oerbank' is later alsnog verwijderd tot op de schone C-horizont. De compactheid is veroorzaakt door het hoge gehalte aan ijzer dat onder het voormalige vennetje / venige laag is neergeslagen (verkit) in combinatie met de druk van de bovengelegen zware stuifduinlagen.

Tijdens de aanleg van de proefsleuf werden geen archeologische sporen of indicatoren aangetroffen. De proefsleuf levert echter in bodemkundig opzicht interessante gegevens; van droog podzolprofiel naar een natte ven met daaronder een ijzeroerbank tot vervolgens afdekking met stuifduinen. In het noordelijk deel van deze proefsleuf werden daarnaast nog wel sterk uitgelopen boomwortelsporen aangetroffen (witte vlekken op de voorgrond afb. 2.10).

Afb. 2.10 Foto proefsleuf 5 in zuidelijke richting

2.7 Proefsleuf 1

In het noordelijk gedeelte van het plangebied nabij de bebouwing aan de Ridder Fulcolaan is de laatste van de vijf proefsleuven aangelegd. De bovengrond in de noordelijke uithoek bestond uit een ophoping van organisch en anorganisch materiaal dat vermoedelijk van de nabijgelegen woon-huizen en tuinen afkomstig is. Ter plaatse komt een verstoord podzolprofiel voor (afb. 2.13). De C-horizont ligt relatief oppervlakkig. Het maaiveld ter plaatse ligt gemiddeld rond de 7 m +NAP en het vlak op 6,35 m +NAP.

In de zuidelijke helft van proefsleuf 1 werden grondverkleuringen aangetroffen die tijdens de aanleg van de put aangemerkt zijn als mogelijke archeologische sporen (afb. 2.11). Bij nader onderzoek (couperen en afwerken) zijn deze verkleuringen aangemerkt als zijnde natuurlijk, of in een enkel geval hoogstens uiterst slecht geconserveerde sporen (zie afb. 2.12).

Afb. 2.11 Vlak van proefsleuf 1 in noordelijke richting met de verdachte verkleuringen aangekrast.

Rondom deze eventuele grondverkleuringen is in goed overleg met de opdrachtgever besloten de proefsleuf uit te breiden om hiervan een beter beeld te kunnen krijgen. Zodoende kon bekeken worden of er meer 'sporen' waren en of ze zich in een patroon herhaalden. In de uitbreiding (ca. 50 %) werden echter geen nieuwe sporen of grondverkleuringen meer aangetroffen. Er werd in deze proefsleuf of in de 'sporen' ook geen archeologische indicatoren aangetroffen.

Afb. 2.12 Foto's van coupes van enkele verdachte verkleuringen in proefsleuf 1

Vermeldenswaardig is de ter hoogte van proefsleuf 1 aangetroffen vermoedelijk 'laatglaciale bodemhorizont' in het dekzand. Deze bodemkundige laag dagzoomd op sommige locaties in het vlak zoals op afb. 2.14 is te zien. Het betreft een golvende, onregelmatige en gevlekte horizont van circa 5 cm dik die bestaat uit weer twee dunne lagen (afb. 2.15). De bovenste laag is sterk roesthoudend (oranje) en de onderste laag is sterk houtskoolhoudend (donkergrijs / zwart). De horizont doet sterk denken aan de "Laag van Usselo" maar dat is in dit geval niet zeker omdat bijvoorbeeld de datering niet bepaald is.

Afb. 2.13 Foto westprofiel 2 van proefsleuf 1 met een verstoord podzolprofiel met op de voorgrond de laatglaciale bodemhorizont. Bruine vlak is de bovenste roestlaag met daaronder de donkere laag met houtskoolresten die rechts deels is vrijgelegd.

Afb. 2.14 In het vlak dagzomende laatglaciale horizont in proefsleuf 1

Afb. 2.15 Detail van de laatglaciale horizont in het profiel

2.8 Vondstmateriaal en specialistisch onderzoek

Aardewerk

Tijdens het proefsleuvenonderzoek is nauwelijks relevant vondstmateriaal aangetroffen. Tijdens de aanleg van proefsleuf 4 zijn in de geroerde en vermoedelijk opgebrachte toplaag twee stukjes wit-industrieel aardewerk, twee stukken steengoed van mineraalwaterflessen maar ook grote stukken asfaltbeton en hard plastic aangetroffen. Het aardewerk dateert uit de Nieuwe Tijd C (na 1850). Het aardewerk is geïnterpreteerd als van elders afkomstig en wordt niet gerelateerd aan een ter plaatse gelegen nederzetting of activiteitszone. In de overige proefsleuven is tijdens de aanleg geen vondstmateriaal aangetroffen.

Pollenbak

In proefsleuf 5 werd een bodemopbouw van een stuifduinpakket op een veenlaag / sterk organisch pakket op een podzolbodem aangetroffen. In de zuidelijke profielwand zijn tijdens het veldwerk een tweetal pollenbakken geslagen voor eventueel nader botanisch onderzoek. In de pollenbak zitten circa 5 verschillende grondlagen van stuifzand via de venige laag tot in B/C-horizont. In overleg met de bevoegde overheid is echter afgezien van verdere uitwerking van deze pollenbakken.⁷

Monster bodemhorizont

In proefsleuf 1 werd in het dekzand een relatief dicht aan het maaiveld (ca. 55 cm –mv) gelegen laatglaciale horizont aangetroffen. Het betreft een golvende, onregelmatige en gevlekte horizont van circa 5 cm dik. De bovenste laag is sterk roesthoudend (oranje) en de onderste laag is sterk houtskoolhoudend (donkergrijs / zwart). De daarin aangetroffen houtskooldeeltjes zijn soms één cm groot. De laag golft mee op de voormalige dekzandglooiingen (microreliëf) en lijkt het gevolg te zijn van een (natuurlijke) brand. Van deze laag is tijdens het veldwerk een monster (> 5 l) genomen voor eventueel nader dateringsonderzoek (¹⁴C uit houtskool). De horizont doet sterk denken aan de “Laag van Usselo”, maar dat is niet zeker omdat er uiteindelijk geen datering bepaald is. Soortgelijke bodemhorizonten (‘Laag van Usselo’) zijn in de regio van het Utrechtse stuwwallenlandschap overigens vaker waargenomen. In overleg met de bevoegde overheid is afgezien van de verdere uitwerking van het genomen monster.⁸

2.9 Conclusie veldwerk

Bij het proefsleuvenonderzoek op het voormalige Wijersterrein zijn geen aanwijzingen voor de aanwezigheid van een archeologische vindplaats aangetroffen. Er is ook geen sprake van de aanwezigheid van een esdek.

Het zuidelijk deel van het terrein (1/3) kent een oorspronkelijke bodemopbouw van stuifduinen op een voormalige ven / veenlaag op een podzolbodem. In aanvankelijk langdurige droge omstandigheden is de podzolbodem gevormd. Deze podzolbodem is vervolgens verdrongen of nat geworden waardoor er een dikke venige laag kon accumuleren. Ter plaatse heeft dus een venetje of zeer natte bosbodem gelegen. Het plangebied is vervolgens binnen een heidegebied komen te liggen en gedeeltelijk overstoven door stuifduinen. De bodemopbouw is in het zuidelijk deel grotendeels intact.

In het noordelijk deel van het terrein (2/3) is tijdens het proefsleuvenonderzoek een tot in de B-C-horizont verstoorde ondergrond aangetroffen. Het betreft een onthoofd of sterk geroerd voormalig podzolprofiel. Het is tijdens het veldwerk niet duidelijk geworden waardoor die verstoring is veroorzaakt. Mogelijk is dit het gevolg van grondwerkzaamheden ten behoeve van de bosbouw (omspitten, verwijderen ondergroei). Waarschijnlijk heeft er binnen het plangebied geen (langdurige) akkerbouw plaatsgevonden omdat er dan onder meer een door het regelmatig ploegen homogene laag verwacht mag worden in plaats van de oranje-zwart-grijs (proefsleuf 2) of oranje-zwart (proefsleuf 1) gevlekte grond die werd aangetroffen.

⁷ Reactie van de gemeente in memo (d.d. 23-05-2012) op het evaluatieverslag van dit onderzoek.

⁸ Idem.

2.10 Aanvullend onderzoek bewoningsgeschiedenis en landelijke omgeving

De resultaten van het proefsleuvenonderzoek geven een interessant inzicht in de landschapsontwikkeling van dit deel van Maarsbergen. In het bureauonderzoek is de landschappelijke geschiedenis van de omgeving van het plangebied - zoals het voormalige veen en heidegebied en de belangrijke Heigraaf - niet of nauwelijks aan bod gekomen. Deze paragraaf is een korte introductie van het historisch kader en de landschappelijke genese van het onderzoeksgebied. Enerzijds wordt dit gegeven om een breder bodemkundig en historisch perspectief te schetsen binnen het onderzoek, anderzijds omdat deze aanvulling gevraagd is vanuit de bevoegde overheid in reactie op het evaluatieverslag.

In het begin van de 12^e eeuw behoorde het gebied van het huidige Maarsbergen toe aan ene Folcoldus van Berne (ridder Fulco).⁹ Ridder Fulco schonk in 1134 zijn land met gebruiksrechten te Maarsbergen aan de Abdij van Berne (te Heusden). De bisschop van Utrecht schonk daarop de Abdij een gebied ten noorden van dit land van ridder Fulco. Het zo ontstane gebied omvatte het merendeel van het huidige grondgebied van Maarsbergen. De Abdij bouwde een proosdij van waaruit het verworven gebied op de Utrechtse Heuvelrug bestuurd kon worden.

Het landschap rond Maarsbergen was halverwege de 12^e eeuw echter nog nauwelijks in cultuur gebracht. In het zuiden lagen de hoge droge zandgronden van de stuwwal en ten noorden daarvan de lagere gronden waar door kwel of stagnatie van grondwater natte bossen of heide met vennen of veengronden voorkwamen. Het onontgonnen gebied van Maarsbergen was vanwege de wateroverlast aanvankelijk nauwelijks geschikt voor bewoning of de landbouw.

Vermoedelijk werd in de eerste helft van de 12^e eeuw¹⁰ de Heigraaf gegraven waardoor het natte bos en heidegebied van Maarsbergen beter ontwaterde en ter ontginning kon worden genomen. De Heigraaf zorgde voor de afvoer van overtollig water vanaf het toenmalige veengebied ten oosten van De Kom (ten zuiden van de A12) door het plangebied en via Maarsbergen naar Woudenberg om uiteindelijk uit te monden in de Lunterse beek. Om er voor te kunnen zorgen dat Woudenberg in het geval van grote watertoevoer geen overlast kreeg, was ten zuiden van de Haarweg een schut (sluisje) aangebracht.

Er bestaat echter onduidelijkheid over wanneer en in opdracht van wie de Heigraaf is gerealiseerd. Ten zuiden van de Meent maakt de Heigraaf een knik naar het westen en op de kaart van Justus van Broeckhuijsen uit 1716 (afb. 2.16) lijkt zich nog een stroompje uit oostelijke richting bij de Heigraaf te voegen. Mogelijk voerde de Heigraaf oorspronkelijk water af uit een oostelijk gelegen gebied. Het zuidelijkste deel, dat deels binnen het plangebied ligt, zou dan wellicht pas van latere datum kunnen zijn (1370).¹¹ In de eeuwen na de aanleg / ontginningsperiode bleef de Heigraaf voor de ontwatering van het lagere gebied rond Maarsbergen een belangrijke rol spelen. De watergang kreeg vermoedelijk extra aansluitingen, veranderde van aanzicht en ligt tegenwoordig ter hoogte van het plangebied in een tunnel onder het voormalige Wijers-terrein.

Volgens de kaart van Van Broeckhuijsen ligt het plangebied op de overgang van een uitgestrekt heidegebied (W) met reeds in cultuur gebrachte gronden (J) even ten zuiden van de Haarweg.¹² Binnen het heidegebied ligt een perceel van een hofstede met eendenkooi (M). Dit moet dus nog een nat gebied (met waterpartij) zijn geweest. De voormalige eendenkooi bestaat nog steeds en heet tegenwoordig De Kom. De landbouwgronden met de aanwijzing J behoorden tot de hofstede / hoeve Bloemheuvel dat eigendom was van Kasteel Maarsbergen. Deze boerderij is het tegenwoordig sterk vervallen Rijksmonument Grote Bloemheuvel, voormalig (stations) café het Wapen van Maarsbergen dat bij de kruising Woudenbergseweg met de Tuindorpsweg-Haarweg tegenover de kerk staat.

⁹ Van de Waerdt 1996. De navolgende tekst is grotendeels gebaseerd op deze bron.

¹⁰ In opdracht van de Bisschop van Utrecht in 1133 (Bakker 1968) of in 1134 in opdracht van de Proosdij (Van de Waerdt 1996).

¹¹ Van de Waerdt 1996.

¹² Van de Waerdt 1996. Toelichting bij de kaart.

Afb. 2.16 Uitsnede van de kaart van Justus van Broeckhuijsen (1716). In de rode cirkel de globale ligging van het plangebied. Let op de oriëntatie (noordpijl) van de kaart. Bron: mmnatuurlijk.nl

Het veen is in de loop van de Nieuwe Tijd vrijwel volledig verdwenen binnen het grondgebied van Maarsbergen. Aan het begin van de 18^e eeuw lag het plangebied aan de rand van een heidegebied. Vermoedelijk zijn rond deze periode de stuifduinen zoals die ook voorkomen binnen het zuidelijk deel van het Wijersterrein ontstaan. Nadat het natte bos- en veengebied beter afwaterde door de Heigraaf, veranderde het gebied in de loop der tijd in een redelijk droog heidegebied. Waarschijnlijk als gevolg van overbegrazing van de gemeenschappelijke weidegronden verdween de vegetatie die de grond vasthield waardoor verstuiving van het onbeschermd zand optrad. De wind verplaatste het losse zand en blies duinen op. De zandverstuivingen breidden zich verder uit en overstoven daarbij oude landschappen. Dit is ook gebeurd in het zuidelijk deel van het middels proefsleuven onderzochte deelgebied. Daar is in proefsleuf 4 en 5 een dik stuifduinpakket op een voormalig ven op een podzolbodem aangetroffen.

Vanaf halverwege de 19^e eeuw zijn vele heidevelden en zandverstuivingen met bomen aangeplant om verdere uitbreiding daarvan tegen te gaan. Mogelijk hadden de cultuurgronden die grenzen aan het heidegebied (J op de kaart van Van Broeckhuijsen) ook last van stuifzand indien deze niet afgeschermd waren. Op onderstaande afbeelding (2.17) is de topografische kaart van 1903 naast die van 1912 te zien. In 1903 maakte het zuidelijk deel van het plangebied

nog deel uit van het heidegebied, ter plaatse zijn zelfs heuveltjes of stuifduinen afgebeeld. Een paar jaar later is dit deel van het plangebied beplant met dennenhout en zijn er wegen en voetpaden binnen het plangebied aangelegd volgens de kaart.

Afb. 2.17 Uitsneden topografische kaart (TMK) met in rood kader de globale ligging van het oostelijk terrein waar het proefsleuvenonderzoek heeft plaatsgevonden. Bron: watwaswaar

In het noordelijk deel van het proefsleuvenonderzoek werden geen stuifduinen aangetroffen. Ter plaatse lag een verstoord bodemprofiel (donkerbruin humeuze laag op B-C of C-horizont). Deze verdeling in een zuidelijk en noordelijk deel komt ook overeen met de situatie van 1903. Mogelijk heeft het noordelijk deelgebied geen onderdeel uitgemaakt van het uitgestrekte heidegebied met stuifduinen maar waren het de akkers van hofstede Bloemheuvel of is de grond bewerkt (verstoord) tijdens de bosbouw of egalisatie ten tijde van de inrichting van het Wijersterrein.

2.11 Beantwoording onderzoeksvragen

Aangezien er tijdens het booronderzoek geen archeologische vindplaats in het plangebied is aangetroffen, maar wel een gedeeltelijk intact bodemprofiel (podzol), is de vraagstelling voor het proefsleuvenonderzoek of er archeologische sporen in het onderzoeksgebied aanwezig zijn en zo ja, wat daarvan de aard, ouderdom, omvang, gaafheid en conservering is.¹³ In het PvE stonden 9 onderzoeksvragen. Deze kunnen, voor zover mogelijk, als volgt worden beantwoord:

- *In welke mate is de bodem in het plangebied verstoord?*

De bodem is in het zuidelijk deel (1/3 van het plangebied) nog vrijwel intact. Ter plaatse is de afgedekte A-horizont van het dieper gelegen podzolprofiel soms afgetopt, vermengd geraakt of nog maar minimaal aanwezig. Het bovenste deel van het stuifzandpakket in het zuidelijk deel is dikwijls geroerd of bijgemengd. De oorspronkelijke podzolbodem in het noordelijk deel (2/3 van het plangebied) is tot in de BC of C-horizont verstoord.

- *Hoe is de bodemopbouw (laagopvolging en bodemhorizonten)?*

In het zuidelijk deel van het plangebied bestaat de bodemopbouw uit stuifduinpakketten op veen / sterk organisch pakket op een podzolbodem. Het stuifduinzand bestaat uit matig fijn tot matig grof zand. Het is overwegend humusarm maar er komen wel vele laagjes van zwarte uiterst humeuze (bos)grond tot vage iets humeuze bandjes in het stuifduinpakket voor. Het stuifduinpakket is in meerdere fases opgebouwd waarbij verstuiwing / afzetting afgewisseld is met tijdelijke stagnatie en bodemvorming. Onder het stuifduinpakket komt een sterk organische bijna venige laag voor. Ter plaatse heeft een ven of in ieder geval een erg natte bosbodem gelegen. In deze venige laag komen dunne laagjes zand voor. Het ven heeft dus vermoedelijk gelijktijdig bestaan met (beginnende) stuifduinvorming in de omgeving en is later geheel oversto-

¹³ Lyklema 2011 - RAAP-PvE 979.

ven. Onder de venige laag komt een vrijwel intact podzolprofiel voor. De A-horizont is soms lichtelijk afgetopt of vermengd geraakt of nog maar minimaal aanwezig. Onder de A-horizont (humeuze toplaag) ligt een duidelijke asgrijze E-horizont (uitspoelingslaag). Onder de E-horizont ligt een relatief dikke en sterk ontwikkelde donkerbruine B-horizont (inspoelingslaag) die overgaat in een BC-horizont (overgangszone) en vervolgens in de C-horizont (moedermateriaal).

Binnen het noordelijk deel van het proefsleuvenonderzoek werd een verstoorde voormalige podzolbodem aangetroffen. De grond is tot in de BC- of C-horizont verstoord. Thans ligt er of wel een sterk gevlekte grond waarin de A-, E-, B-, of BC-horizont met elkaar vermengd zijn of de A en BC naast elkaar in de toplaag voorkomen op de C-horizont en de E- en B-horizont vrijwel niet meer terug te vinden is.

- *Zijn er aanwijzingen voor een archeologische vindplaats?*

Er zijn tijdens het proefsleuvenonderzoek in het oostelijk deel van het Wijersterrein geen aanwijzingen voor een ter plaatse gelegen archeologische vindplaats aangetroffen.

- *Welke materiaalcategorieën zijn aanwezig? Wat is de vondstdichtheid/ruimtelijke verspreiding? Hoe is de conserveringstoestand? Wat is de typologische datering?*

Niet van toepassing, vanwege de beantwoording van de vorige vraag.

- *Zijn archeologische grondsporen aanwezig? Zo ja, wat is hun aard, datering, diepteligging, kwaliteit (gaafheid en conservering) en ruimtelijke verspreiding?*

Er zijn tijdens het proefsleuvenonderzoek geen grondsporen aangetroffen. In proefsleuf 1 werden tijdens de aanleg wel verdachte grondverkleuringen waargenomen en voor nader onderzoek aangekrast maar deze bleken bij couperen en afwerken natuurlijk van aard of in een enkel geval hoogstens uiterst slecht geconserveerde sporen.

- *Wat is de verklaring voor het reliëfrijke oppervlak in het onderzoeksgebied?*

Het reliëf in het zuidelijk deel wordt veroorzaakt door de ter plaatse gelegen stuifduinen. Deze stuifduinen dateren vrijwel zeker uit de Nieuwe Tijd toen het plangebied deel uitmaakte van de gemeenschappelijke heide. Nadat het natte bos- en veengebied beter afwaterde door de aanleg van de Heigraaf, veranderde het gebied in de loop der tijd in een redelijk droog landbouwgebied. Waarschijnlijk als gevolg van overbegrazing van de gemeenschappelijke weidegronden (heide) verdween de vegetatie die de zandgrond vasthield waardoor verstuiwing van de onbegroeide zandgrond optrad. De wind kreeg vat op de losse zandgronden en blies duinen op. Deze zandverstuivingen breidden zich verder uit en overstoven daarbij dikwijls oude landschappen, vennen en cultuurgronden. Het noordelijk (2/3) deel van het terrein is een overwegend vlakke bosbodem. Daar hebben vermoedelijk geen stuifduinen gelegen of komen daar in ieder geval nu niet meer voor.

- *Wat is de aard en omvang van de venige laag op de locatie van boring 20 uit het inventariserend booronderzoek (Coppens & Timmerman 2011)?*

De zwarte 'venige' laag zoals die in het booronderzoek (boring 20) werd aangetroffen, is een accumulatie van organisch materiaal / bosbodem in een zeer natte context. In de dikke afzetting van organisch materiaal - hetgeen in een bos met haar jaarlijkse bladval snel kan accumuleren - werden dunne laagjes stuifzand aangetroffen. Het ter plaatse gelegen vennetje heeft dus vermoedelijk gelijktijdig bestaan met de (eerste) stuifduinvorming en is later geheel daarmee overdekt geraakt. Deze laag werd aangetroffen in sleuf 4 en 5 en lijkt daarmee ongeveer 1/5 deel van het terrein te hebben uitgemaakt.

- *Is er ter plekke van de gegraven proefsleuven een esdek aanwezig? Wat is hiervoor de verwachting voor het gehele onderzoeksgebied? Is in dit esdek archeologisch materiaal aangetroffen? Wat is hiervan de aard, hoeveelheid en datering?*

Er werd tijdens het proefsleuvenonderzoek geen esdek aangetroffen hetgeen wel verwacht werd door RAAP. Een esdek wordt ook niet (meer) verwacht binnen de rest van het plangebied.

- *Is sprake van een behoudeniswaardige vindplaats?*

Aangezien er geen archeologische sporen of indicatoren zijn aangetroffen, is er geen sprake van een (behoudeniswaardige) vindplaats.

3 Conclusie en aanbeveling

3.1 Conclusie

Tijdens het proefsleuvenonderzoek op het Wijersterrein te Maarsbergen, zijn geen archeologische waarden of in archeologisch opzicht interessante (cultuur-)lagen aangetroffen. Er werd geen esdek aangetroffen zoals op basis van het vooronderzoek wel mogelijk verwacht werd. In de proefsleuven werden geen sporen van nederzettingen, activiteitenzones (bijv. vuursteenconcentraties) of van duidelijke menselijke activiteiten aangetroffen. Er is dus geen sprake van een (behoudeniswaardige) vindplaats of een waardevol archeologisch terrein.

Binnen het middels proefsleuven onderzochte deel van het plangebied komt een al dan niet, en in meer of minder gelijke mate verstoord podzolprofiel voor. In het noordelijk deel van dat deelgebied is de podzolbodem vrijwel overal tot in de BC- of C-horizont (grotendeels) verstoord. In het zuidelijk deel waar stuifduinen voorkomen, is het podzolprofiel nog veelal intact. In de zuidoostelijke hoek heeft na de in droge omstandigheden gevormde podzolbodem een natte zone gelegen, vermoedelijk een bosven. Nadien – maar waarschijnlijk deels overlappend – zijn er stuifduinen binnen het zuidelijk deelgebied afgezet. Deze zijn niet aangetroffen in het noordelijk deel, maar er kan niet worden uitgesloten dat deze daar wel hebben gelegen.

3.2 Evaluatieverslag

Kort na de uitvoering van het veldwerk is er een evaluatieverslag opgesteld en voorgelegd aan de opdrachtgever De Paladijn en de gemeente Utrechtse Heuvelrug. Daarin zijn de voorlopige onderzoeksresultaten beschreven en een voorstel tot uitwerking van de onderzoeksgegevens gedaan. Er werd voorgesteld het uitgevoerde proefsleuvenonderzoek op het Wijersterrein te Maarsbergen verder uit te werken in een standaard conceptrapportage proefsleuvenonderzoek conform het onderhavig PvE. Daarnaast is voorgesteld af te zien van verdere uitwerking van de genomen monsters - pollenbakken en grondmonsters van de laatglaciale horizont - of anderzootig bijkomend specialistisch onderzoek omdat de verzamelde gegevens en resultaten kunnen voorzien in de beantwoording van de vraagstelling en de onderzoeksvragen zoals opgesteld in het PvE.

De deskundige namens de bevoegde overheid heeft ingestemd met dit voorstel maar met de toevoeging dat in de rapportage van het proefsleuvenonderzoek en in aanvulling op de eisen en onderzoeksvragen van het PvE, aandacht wordt besteed aan de natte omstandigheden rond Maarsbergen, het graven van de Heigraaf, de zandverstuivingen en de betekenis van deze natuurlijke omstandigheden voor de bewoners en ontginners van dit gebied.¹⁴ Dit historisch kader / aanvullend vooronderzoek is deels behandeld in paragraaf 2.10 en lopende de rapportage.

3.3 Aanbeveling

Op basis van de resultaten van het proefsleuvenonderzoek, waarbij geen (behoudeniswaardige) archeologische vindplaats werd aangetroffen, wordt geadviseerd geen vervolgonderzoek te laten plaatsvinden op het Wijersterrein te Maarsbergen. De archeologische verwachting van het plangebied kan worden bijgesteld naar laag. De voorgenomen werkzaamheden kunnen wat betreft de conditie archeologie (voorlopig) zonder beperkingen worden uitgevoerd.

Er dient echter te worden opgemerkt dat het uitgevoerde veldonderzoek (booronderzoek en proefsleuvenonderzoek) gebaseerd is op een steekproef. Ondanks het uitblijven van archeologische waarden in het vooronderzoek en de daarop bijgestelde lage verwachting van het plan-

¹⁴ Memo van mevr. A. Luksen-Ijtsma (gem. Utrechtse Heuvelrug) aan dhr. J. Bex (Grontmij), d.d. 23 mei 2012.

gebied, blijft het te allen tijde mogelijk dat er tijdens de daadwerkelijke uitvoering toch archeologische resten worden aangetroffen. Indien dit het geval is dient direct contact te worden opgenomen met de bevoegde overheid in het kader van de wettelijke meldingsplicht (Monumentenwet 1988, artikel 53 en 54).

Dit advies / conceptrapportage dient te worden voorgelegd aan de bevoegde overheid, in deze de gemeente Utrechtse Heuvelrug. Deze kan dan een besluit nemen.

Literatuur en bronnen

Literatuur

Bakker, A.F., 1968. *800 jaar Geschiedenis van Maarsbergen : met gedeelten van Maarn, Woudenberg en Leersum. Maarsbergen.*

Coppens, C.F.H. en Timmerman, R., 2011. *Plangebied Wijersterrein te Maarsbergen, gemeente Utrechtse Heuvelrug; archeologisch vooronderzoek: een inventariserend veldonderzoek (verkennende fase).* RAAP-notitie 3761. RAAP Archeologisch Adviesbureau, Amsterdam.

Kruidhof, C.N., 2005. *Plangebied Wijersterrein te Maarsbergen, gemeente Maarn; archeologisch vooronderzoek: een bureauonderzoek.* RAAP-notitie 1003. RAAP Archeologisch Adviesbureau, Amsterdam.

Lyklema, T.E., 2011. *Programma van Eisen Inventariserend veldonderzoek (proefsleuven). Plangebied Wijersterrein te Maarsbergen, gemeente Utrechtse Heuvelrug.* RAAP-PvE 979. RAAP Archeologisch Adviesbureau, Amsterdam.

Waerd, W. van de 1996. Bijlage/toelichting bij de Kaart van Justus van Broeckhuijsen.

Bronnen

Broeckhuijsen, Justus van, 1716. *Caarte van de Ambachts Heerlikheid en Landerije van Meersbergen A0 1716* - mmnatuurlijk.nl/chc/img/KaartBroeckhuijsen – juni 2012.

Foto's - alle foto's in dit document zijn gemaakt door Grontmij.

Gemeente Utrechtse Heuvelrug – www.Heuvelrug.nl – juni 2012 – reactie memo evaluatieverslag / tips te raadplegen bronnen en literatuur – contact: mevr. drs. A. Luksen-IJtsma.

GoogleMaps – juni 2012.

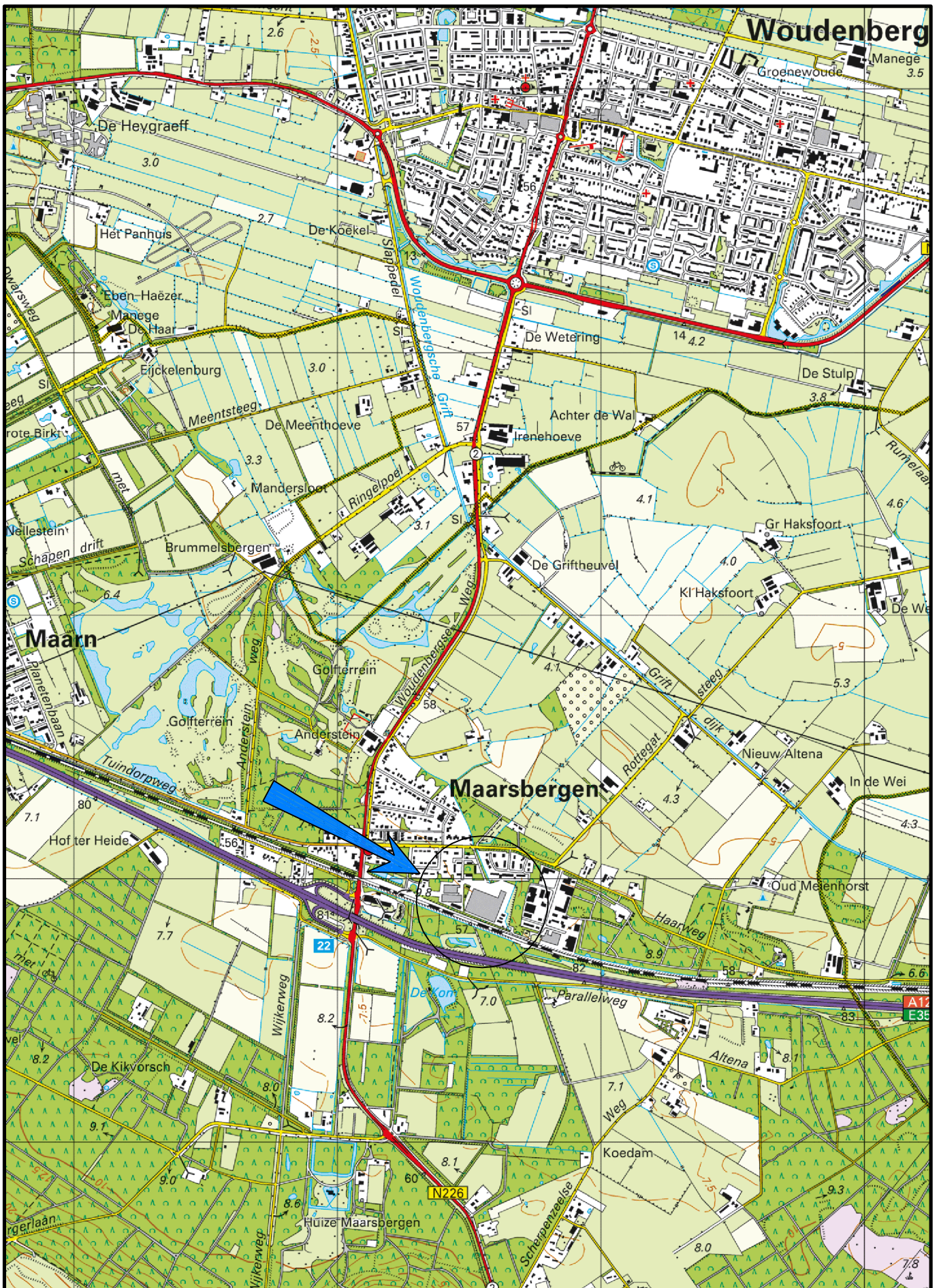
Maarn-Maarsbergen Natuurlijk - mmnatuurlijk.nl – (historisch kaartmateriaal en bijlage) - juni 2012.

VOF De Paladijn – projectinformatie – contact: de heer F. Swager (kantoor Latei te Amersfoort).

Watwaswaar – watwaswaar.nl – juni 2012.

Bijlage 1

Ligging locatie op de topografische ondergrond

Bron: Topografische Dienst Nederland

Ligging locatie

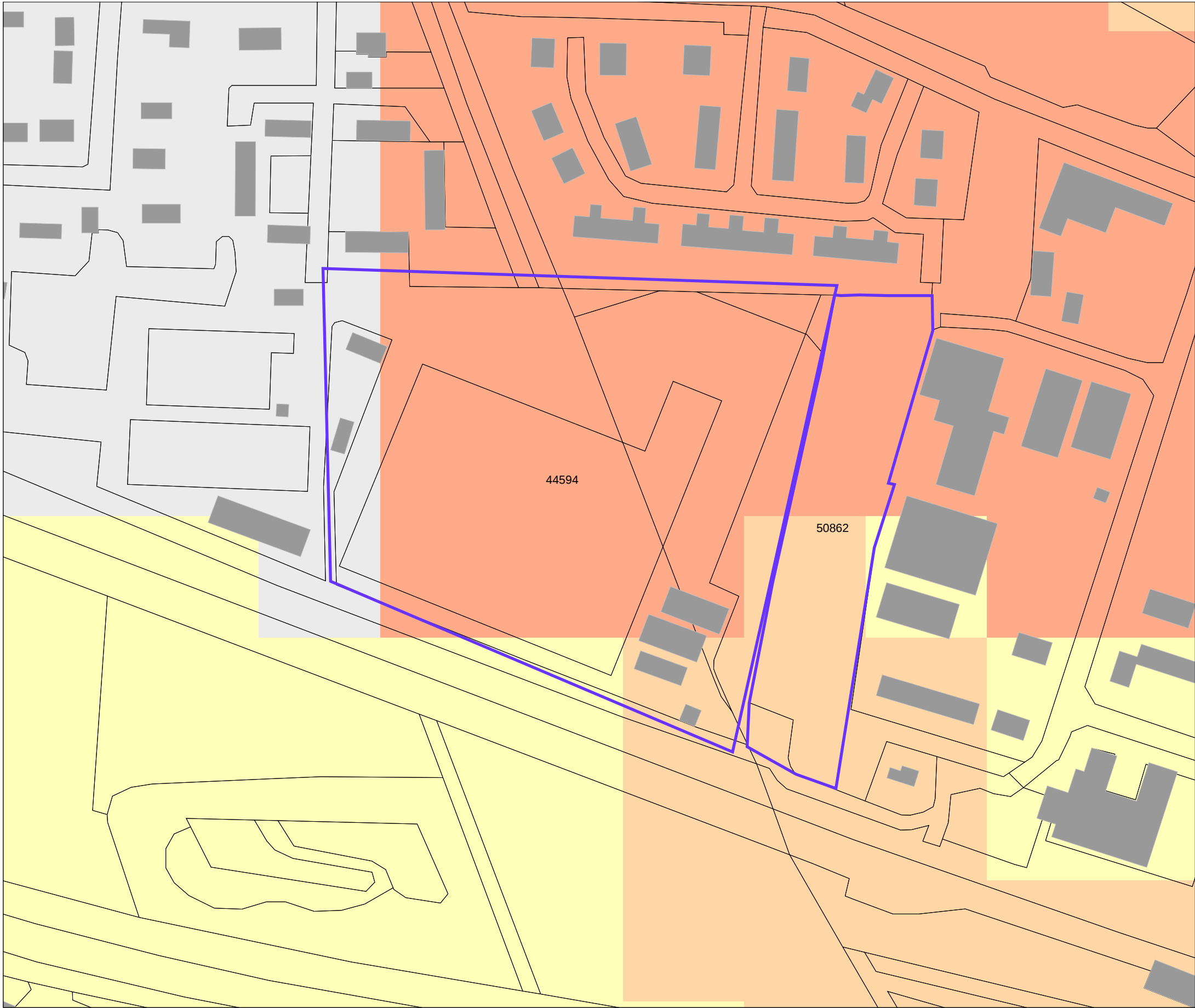
schaal 1 : 25000

o.n. 295342

bijlage 1

Bijlage 2

Archeologische basiskaart

Legenda

- ONDERZOEKSMELDINGEN
- WAARNEMINGEN
- HUIZEN
- TOP10 ((c)TDN)
- MONUMENTEN**
 - archeologische waarde
 - hoge archeologische waarde
 - zeer hoge archeologische waarde
 - zeer hoge arch waarde, beschermd

- IKAW**
 - zeer lage trefkans
 - lage trefkans
 - middelhoge trefkans
 - hoge trefkans
 - lage trefkans (water)
 - middelhoge trefkans (water)
 - hoge trefkans (water)
 - water
 - niet gekarteerd

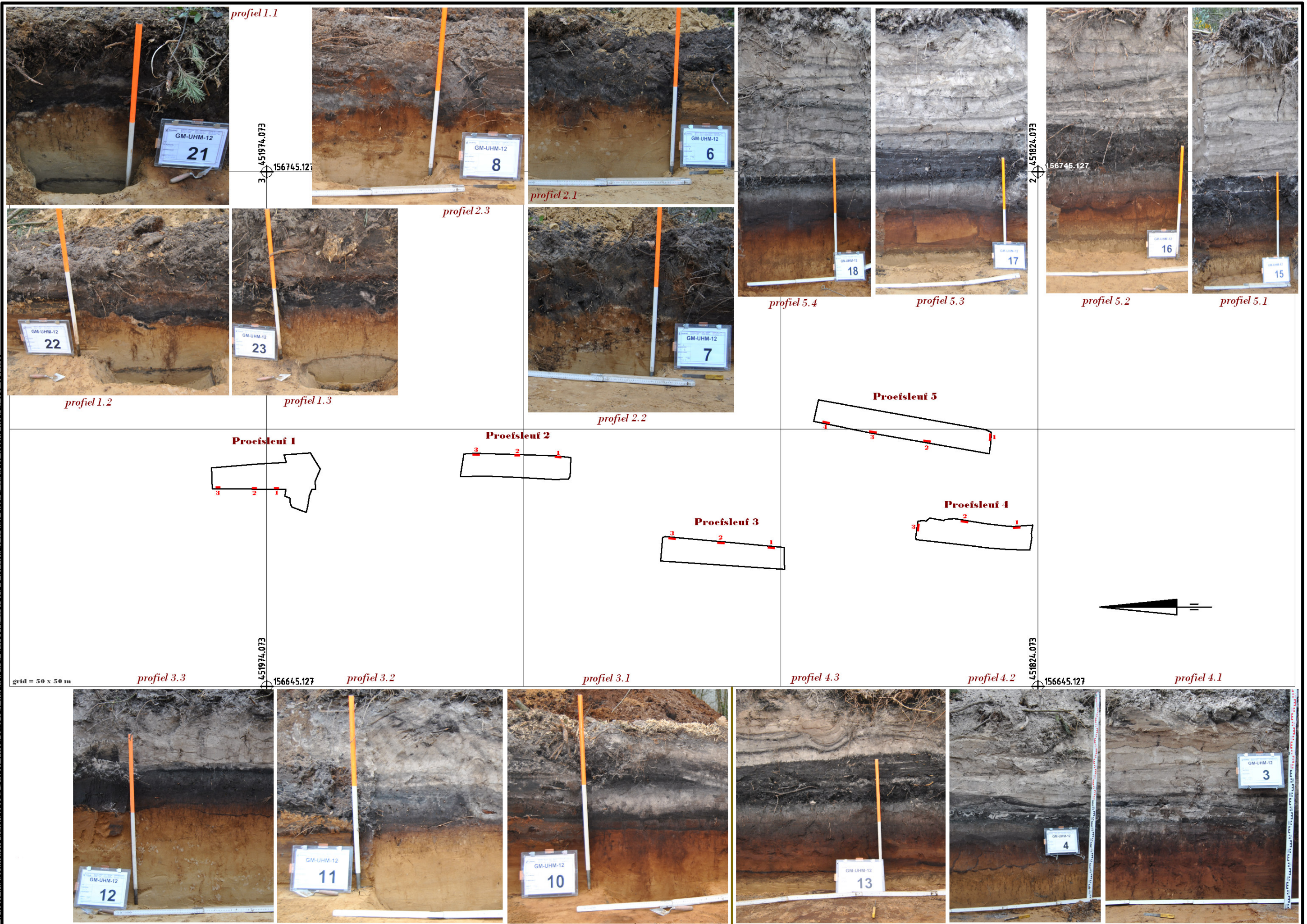

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

Archis2

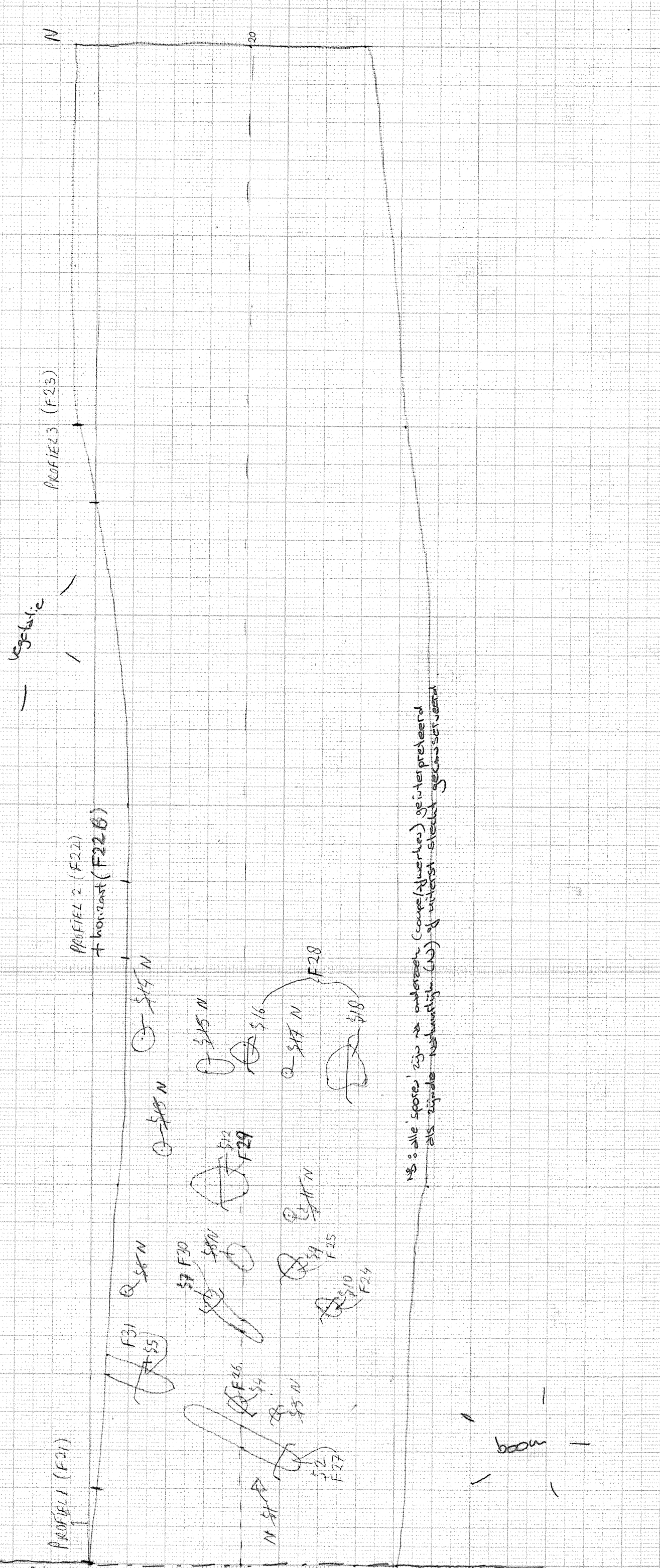
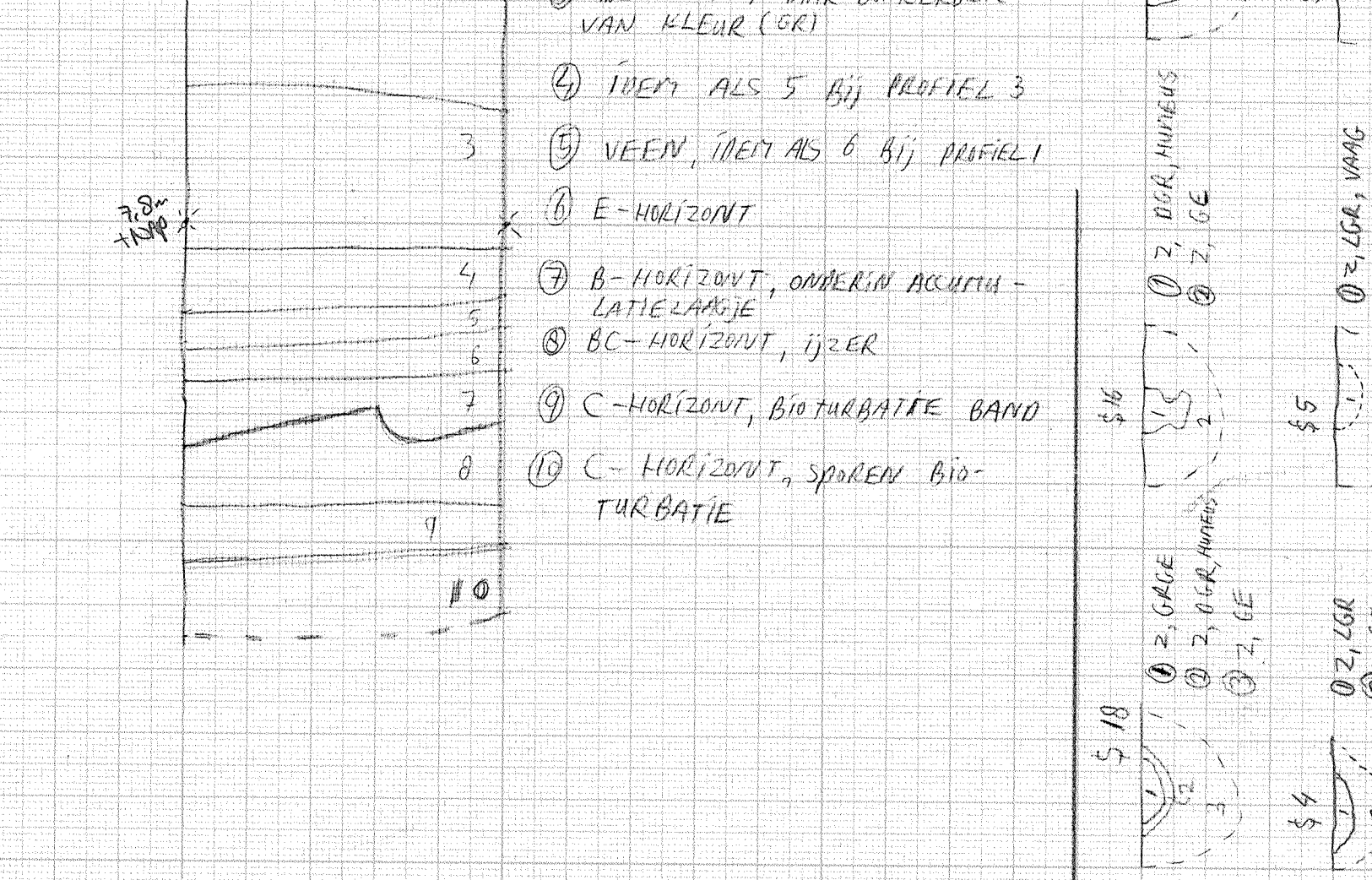
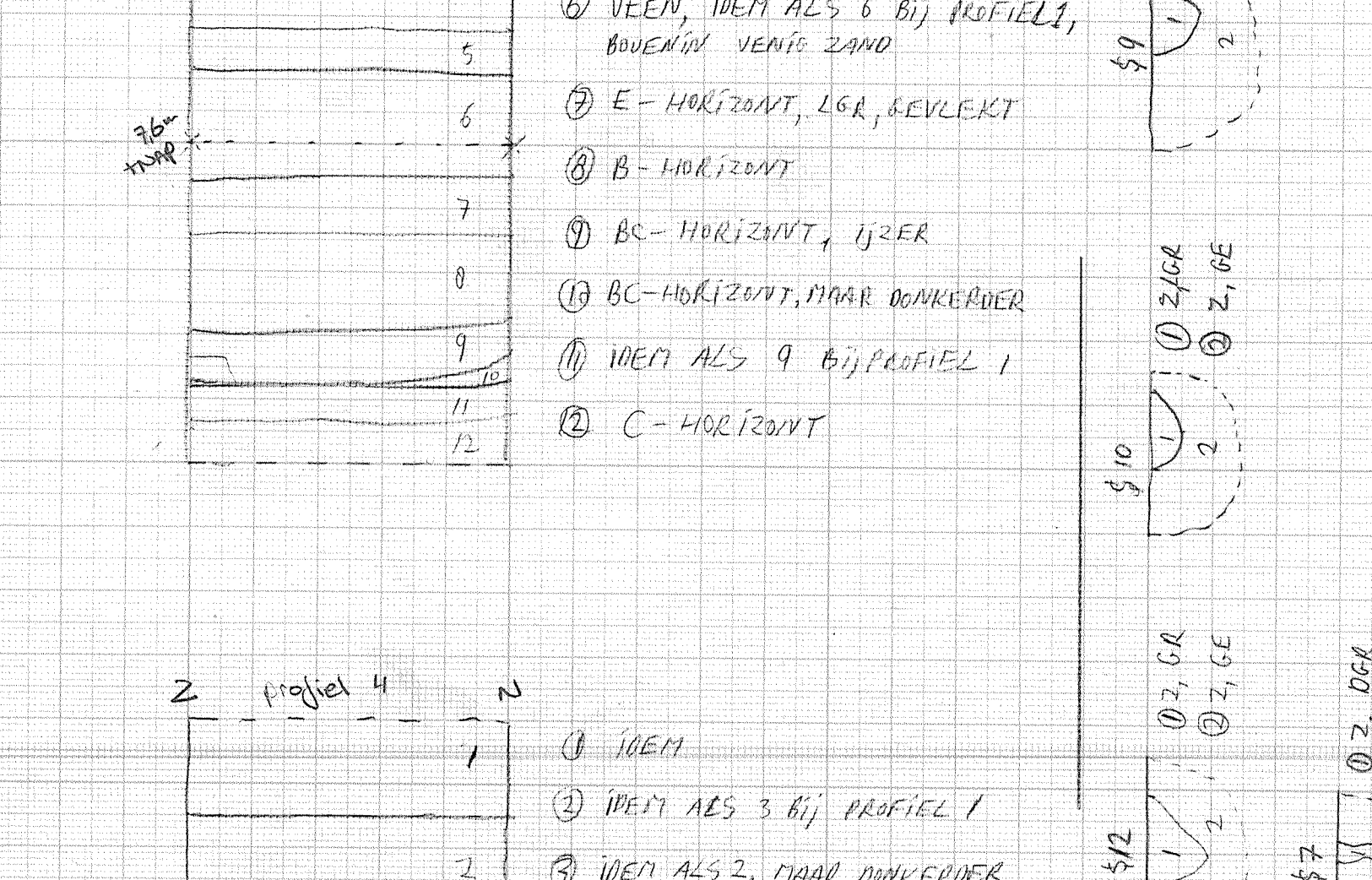
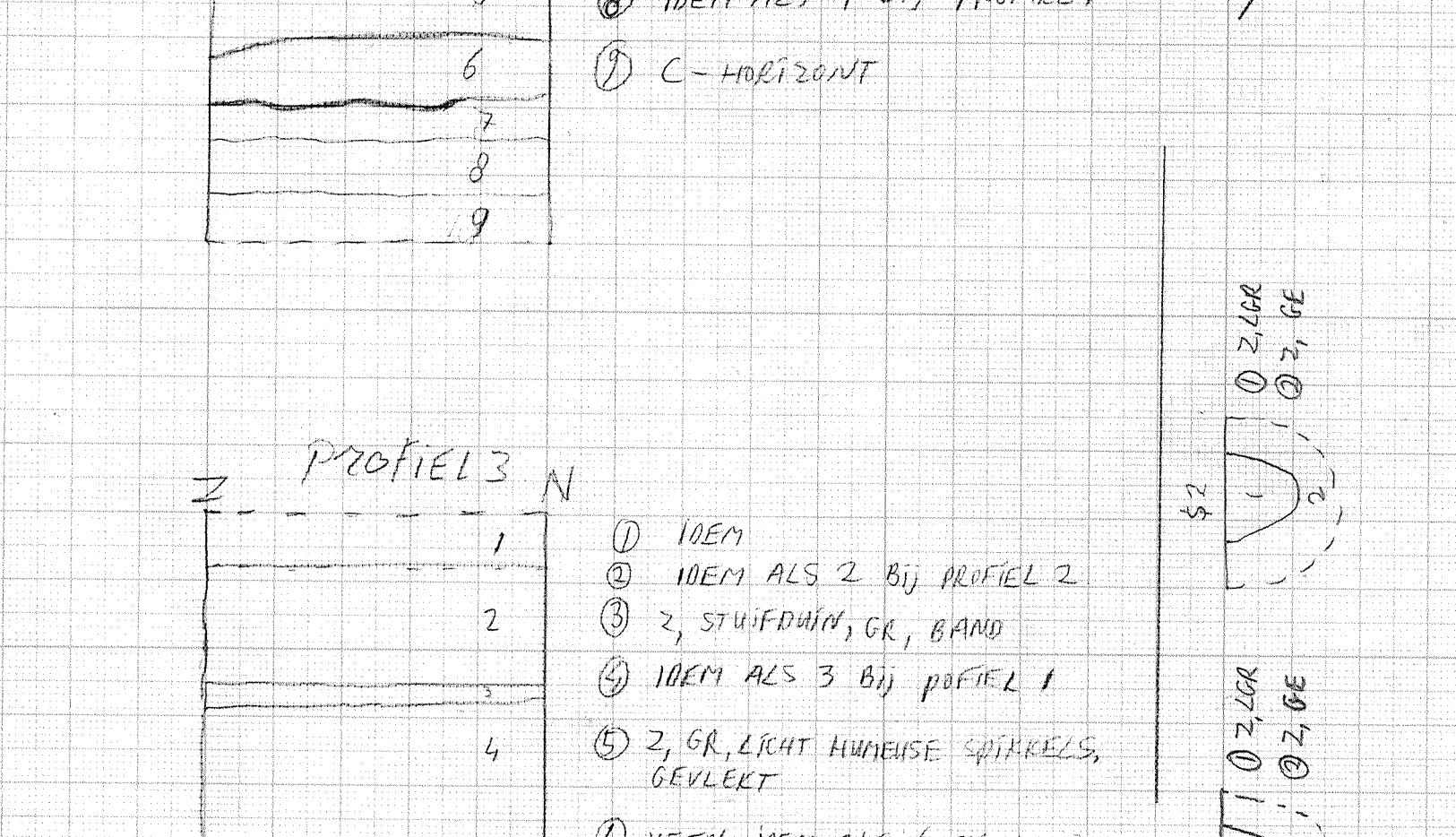
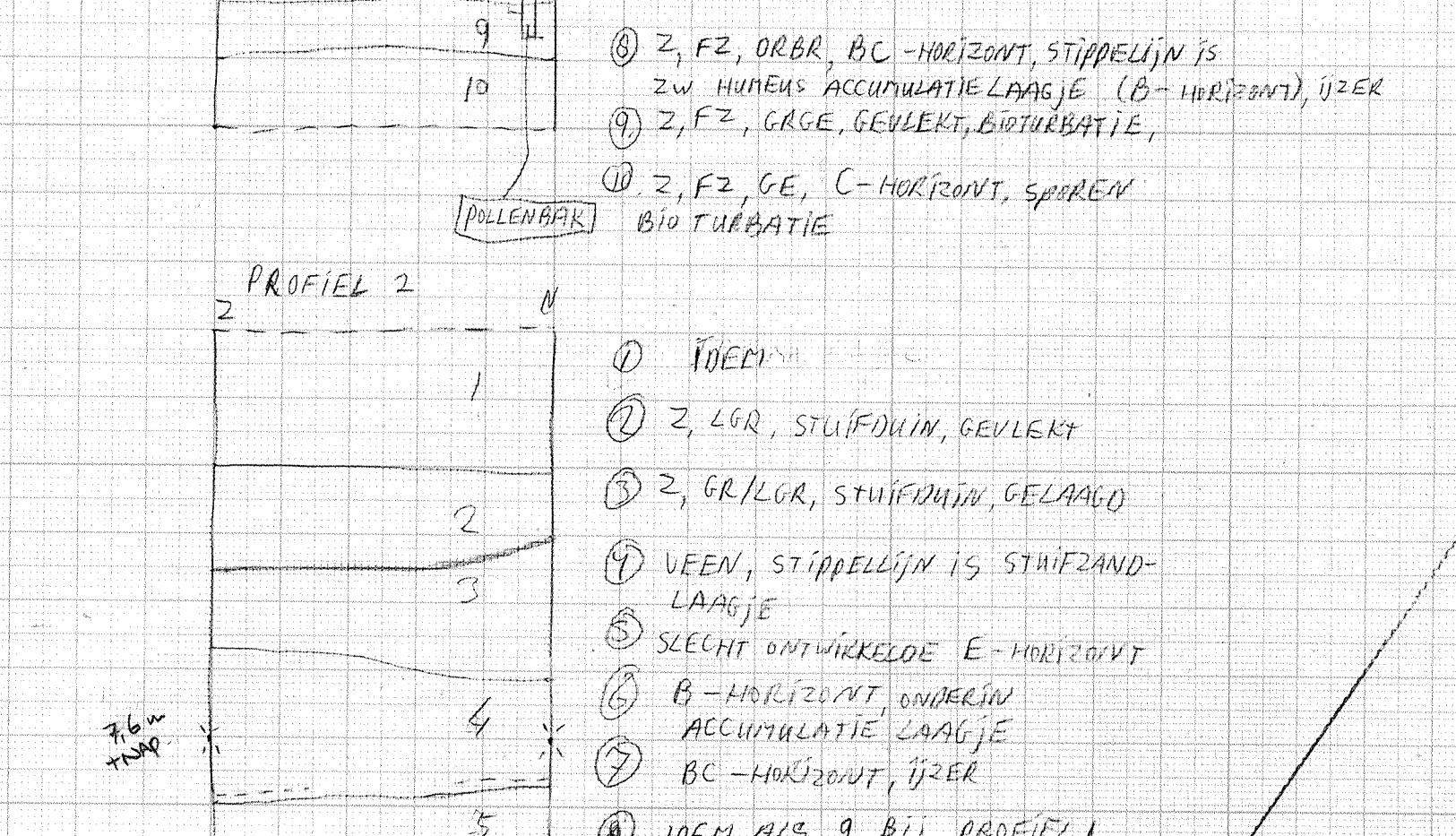
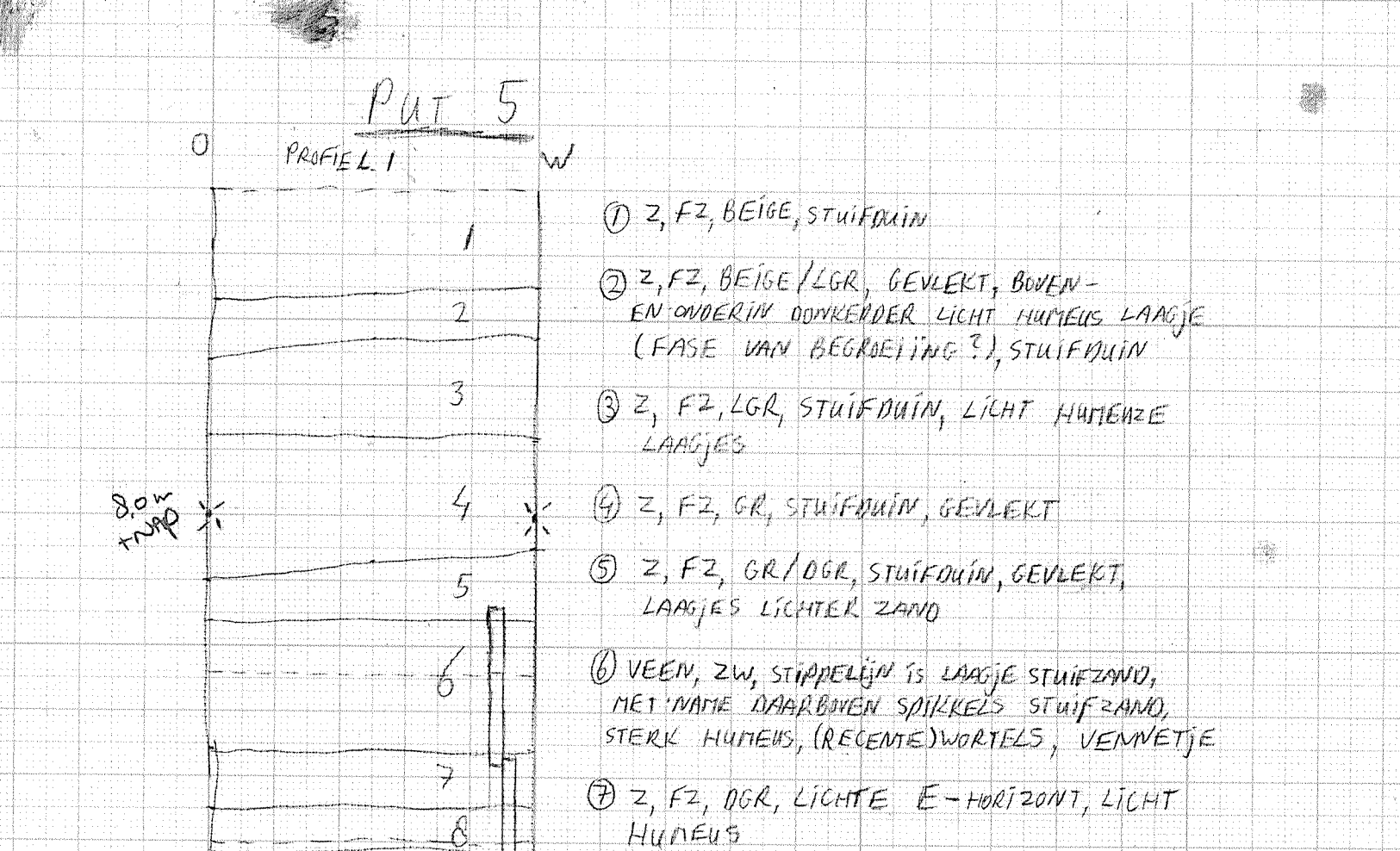
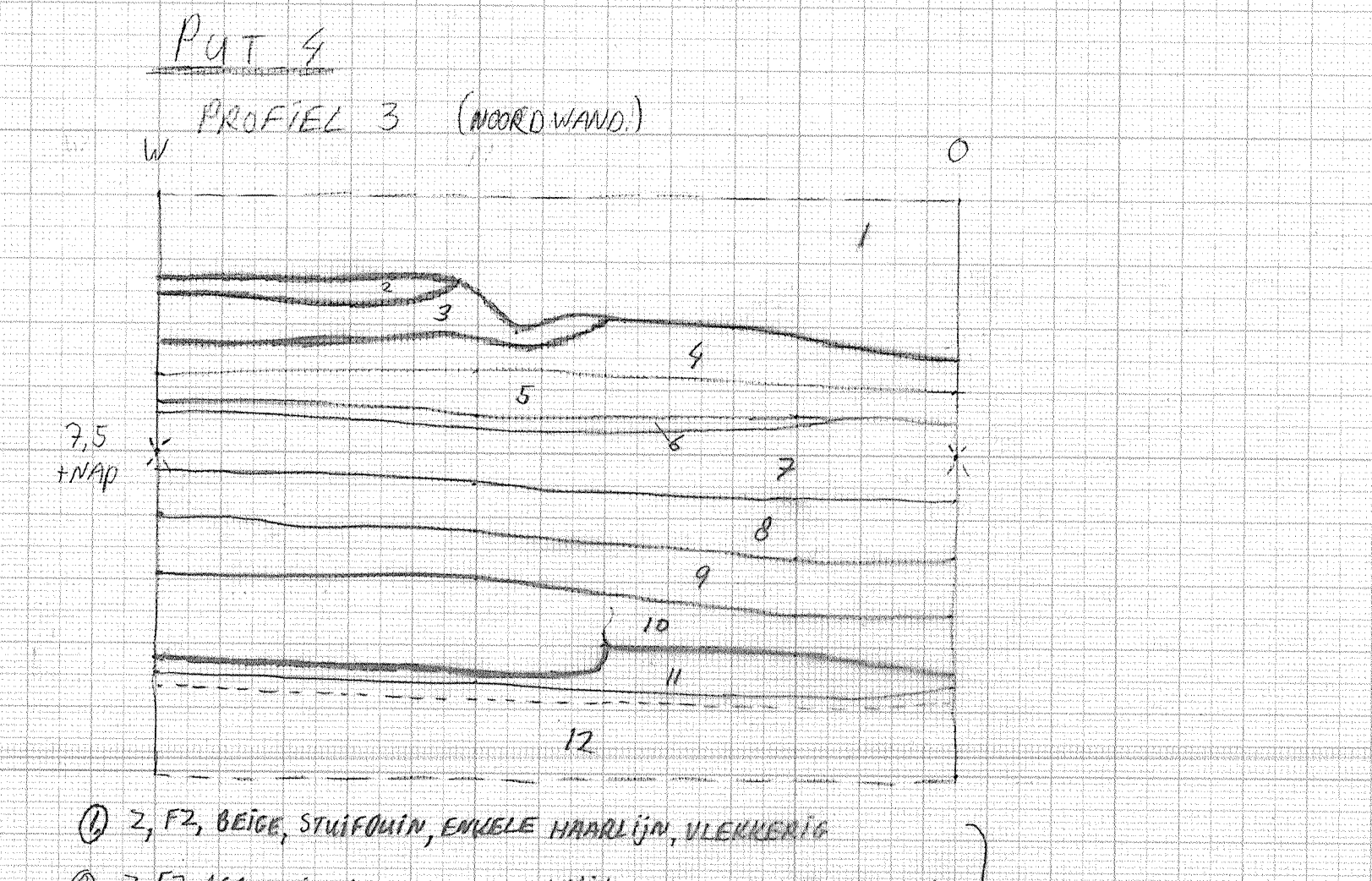
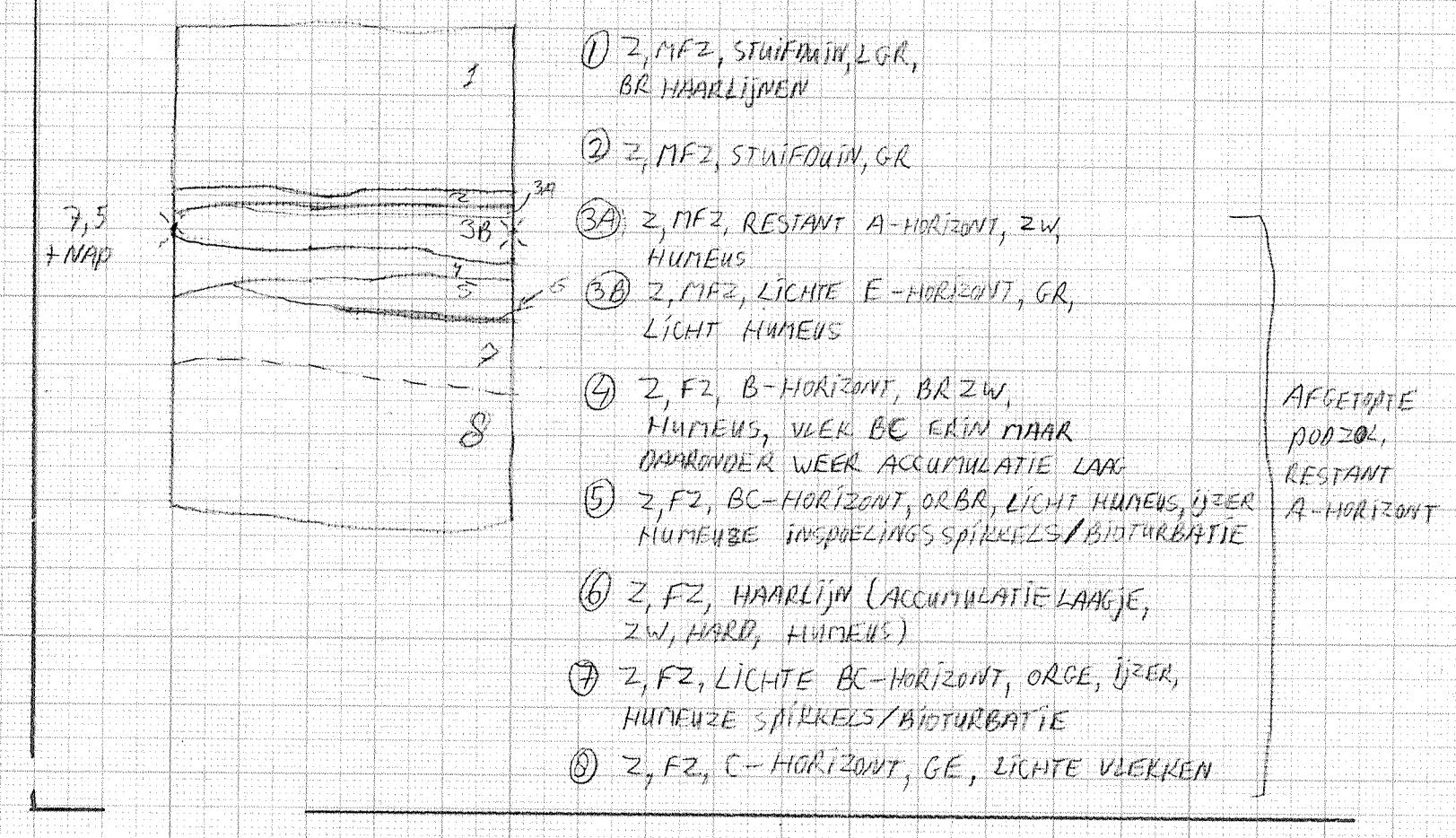
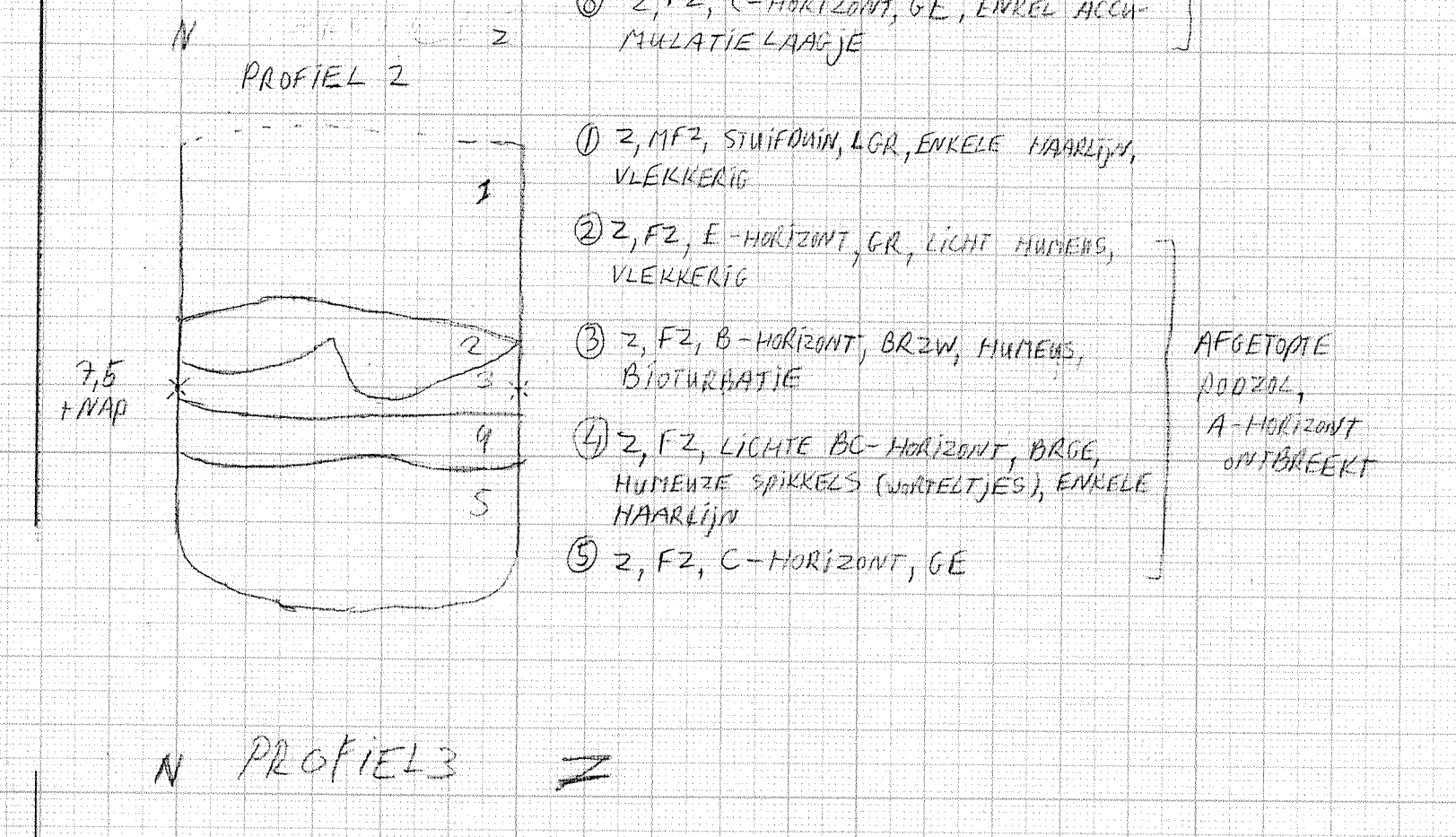
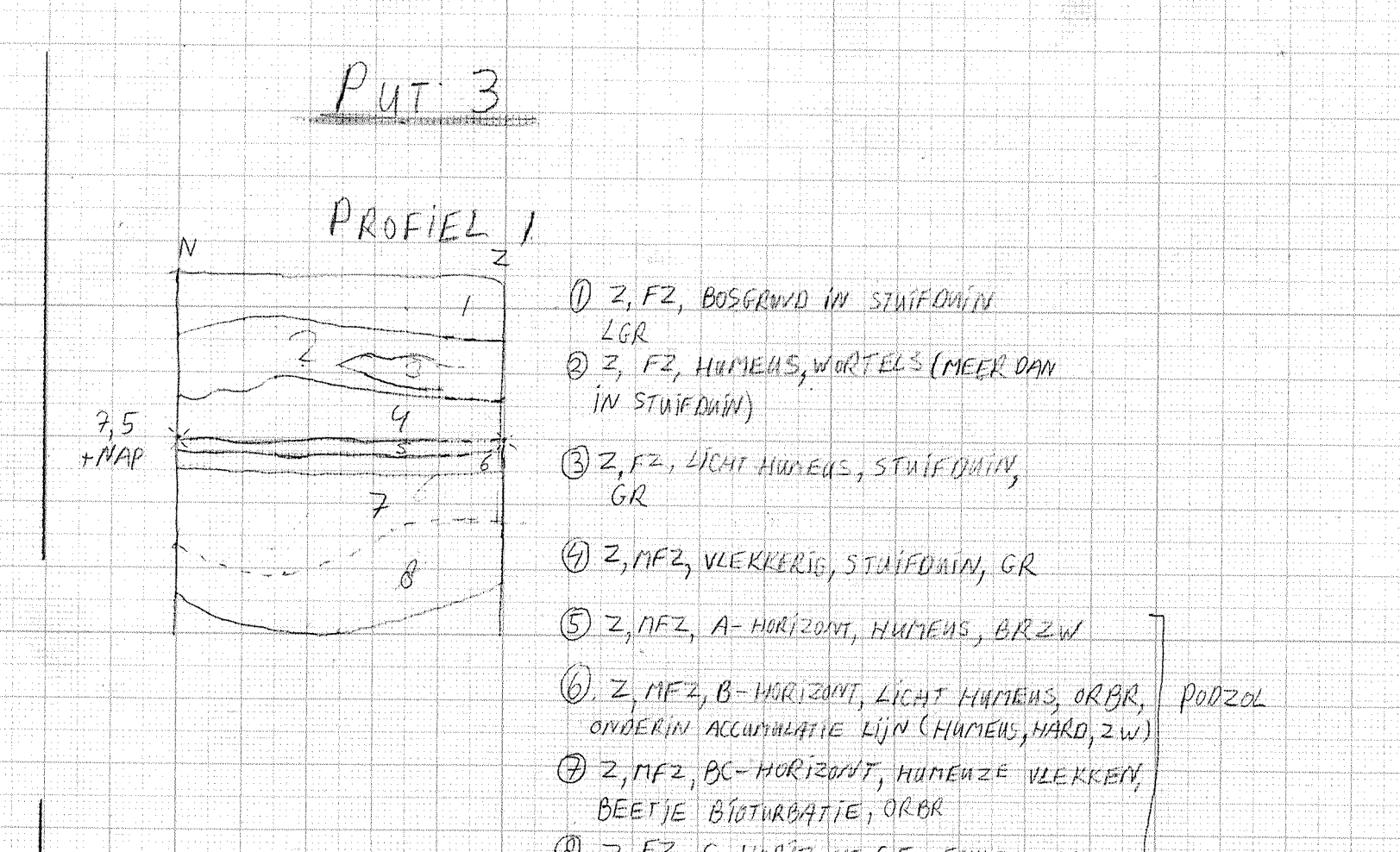
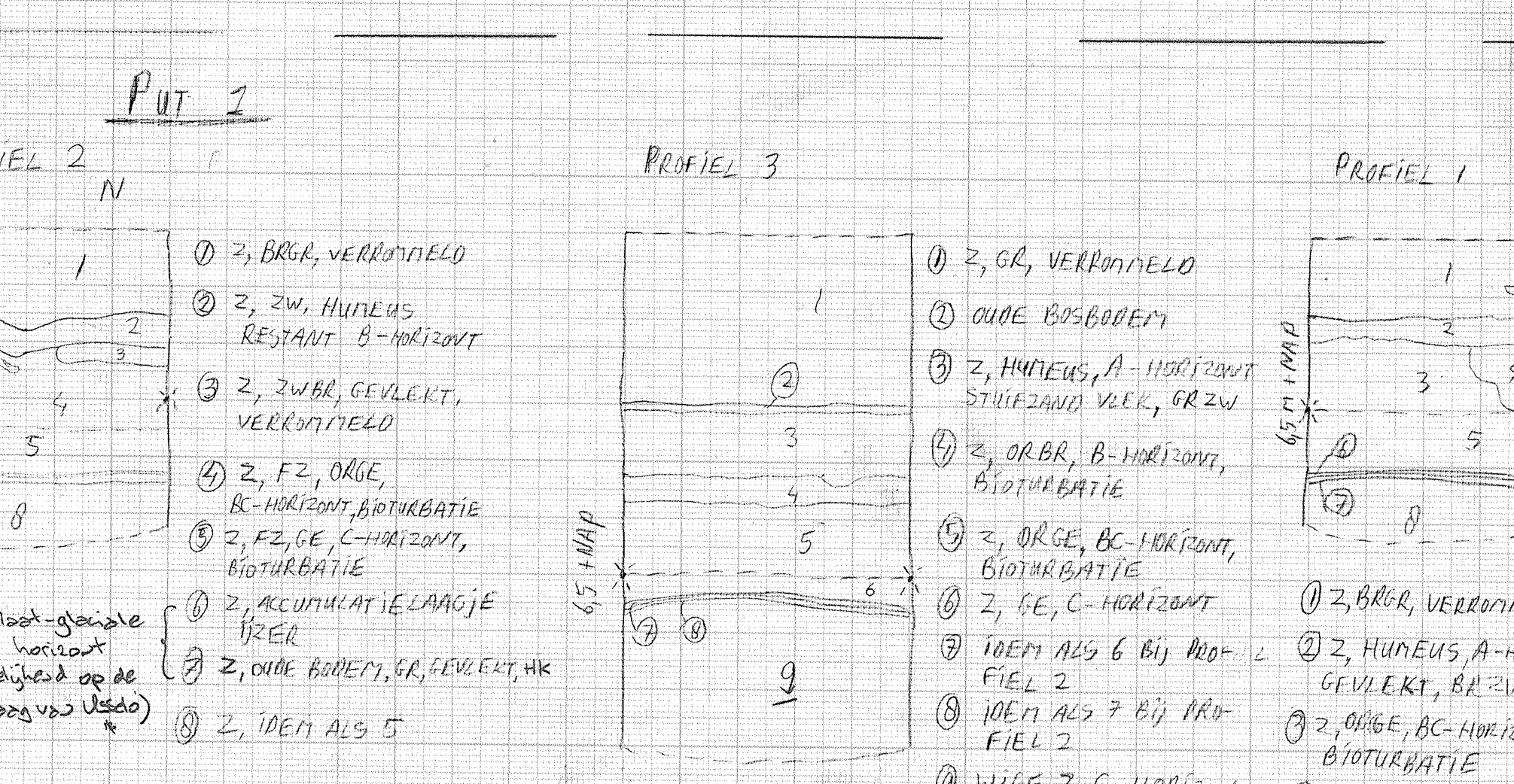
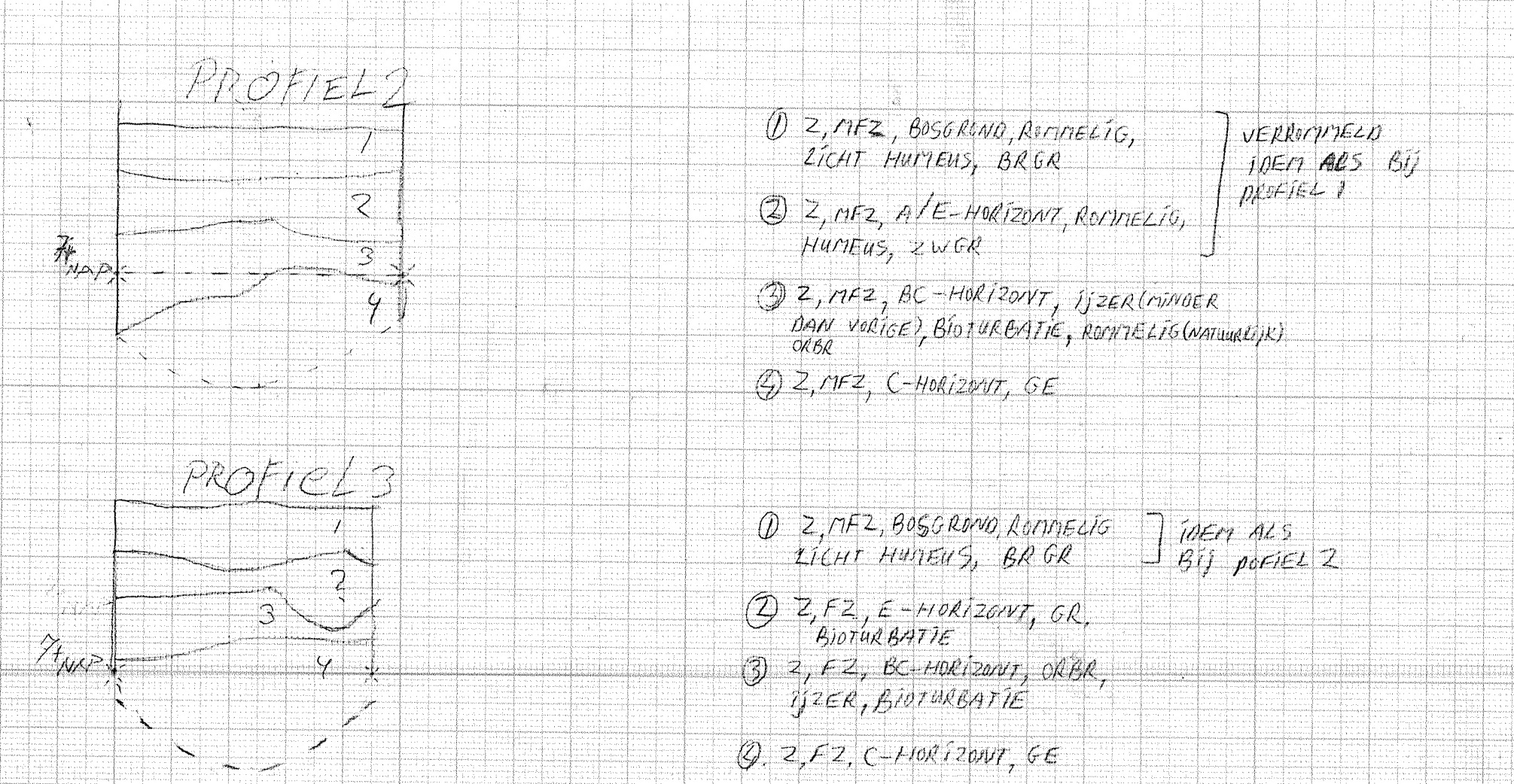
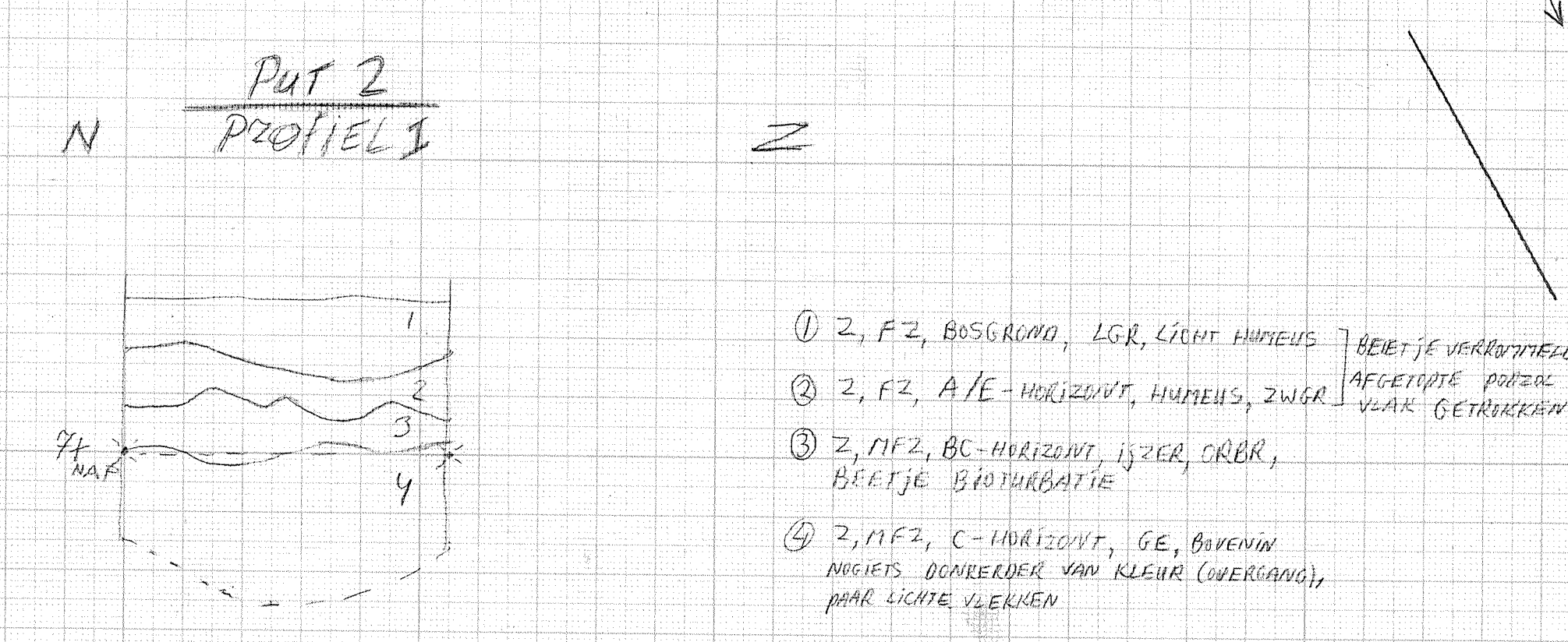
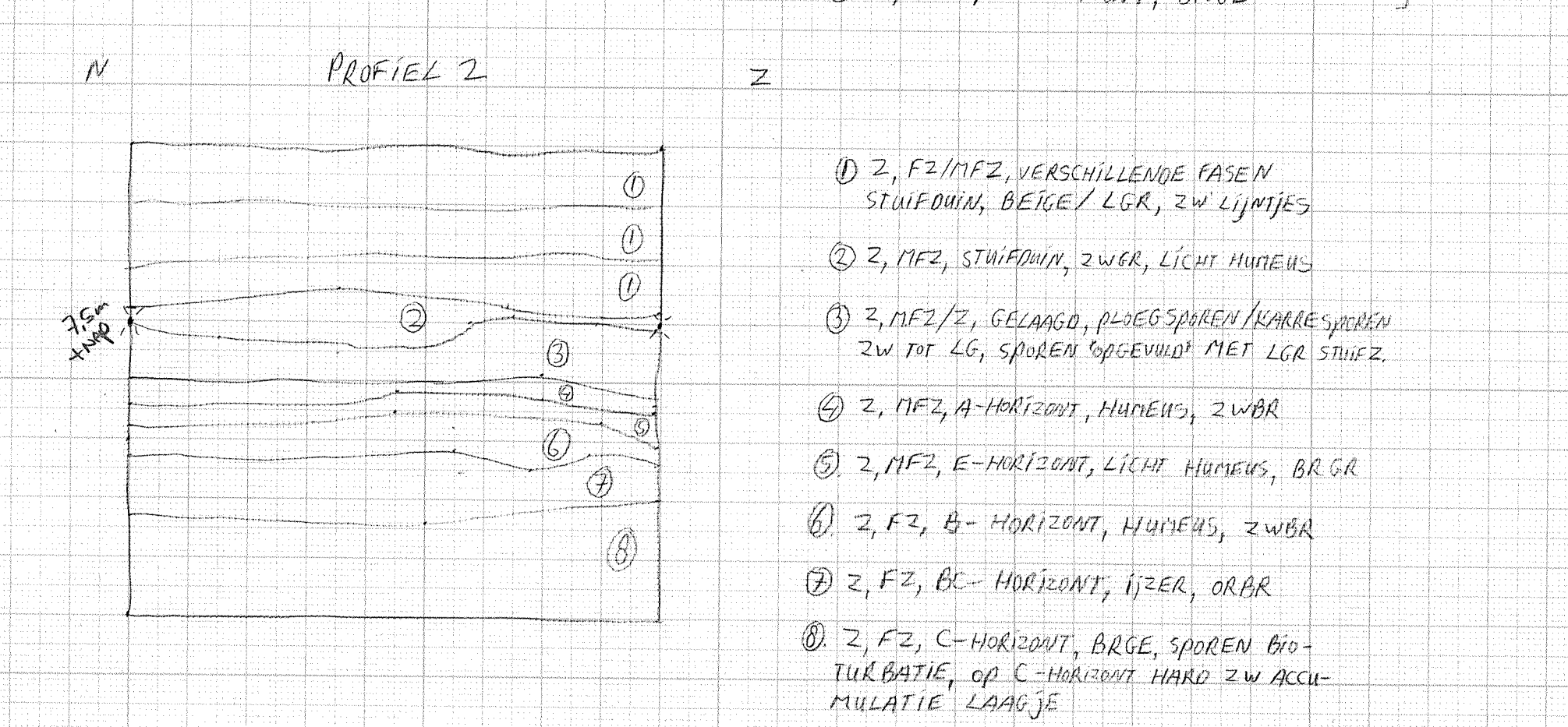
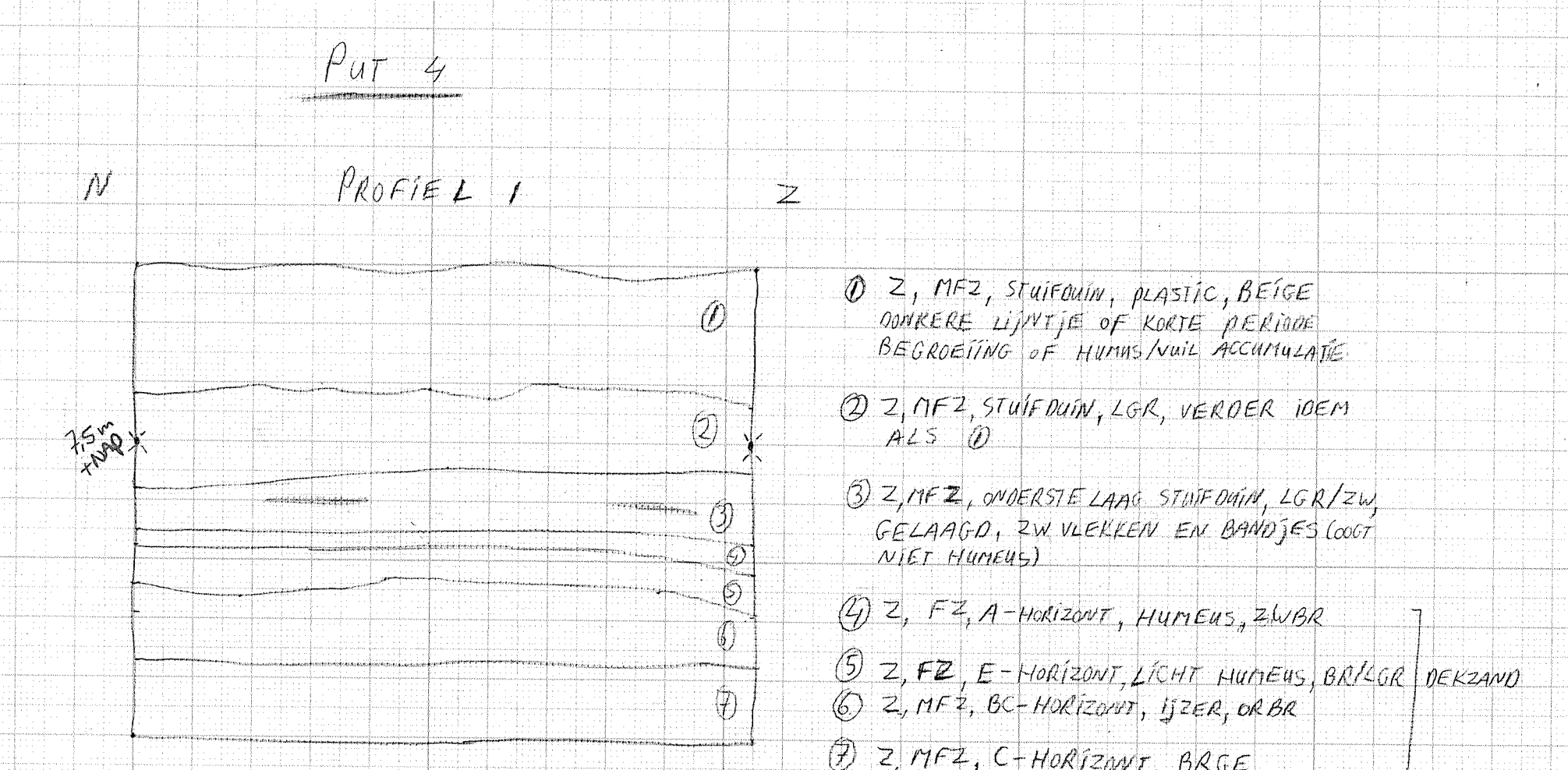
Bijlage 3

Overzicht proefsleuven en profielen

Bijlage 4

Veldtekening (scan)

www.grontmij.nl

Wij ontwerpen en realiseren [plannen](#) voor de [toekomst](#), door mensen en partijen in regio's bij elkaar te brengen en met elkaar te [verbinden](#), met [respect](#) voor onze leefomgeving, onze klanten en elkaar.